

ANALIZA PRAKSE POROTNOG SUDA U ROVINJU 1874.-1918.

Izvorni znanstveni rad

UDK 343.195(497.5-3 Istra)“1874/1918“
343.1(497.5)(091)

Primljeno: 21. travnja 2015.

Dr. sc. Dunja Pastović*

Cilj je rada rekonstrukcija i analiza sudske prakse porotnog suđenja u Istri u razdoblju od 1874. do 1918. U njemu se nastoji upozoriti na osobitosti primjene instituta porote u Istri s obzirom na društvene, kulturne, ekonomske i političke okolnosti uvjetovane ponajprije njezinom heterogenom etničkom strukturom. Sastavni dio rada predstavlja i analiza nekih od najzanimljivijih sačuvanih podataka o predmetima raspravljanima pred porotom u Rovinju. Temeljem analize sudske prakse ustanovljeno je kako je cijelo ovo razdoblje primjene instituta porote u Istri obilježila politička i ekonomska dominacija talijanskog elementa, koja se odrazila i na nacionalnu strukturu istarske porote. Nacionalna struktura porote izravno se odražavala na njezinu jezičnu strukturu: osnovni problem sastava porote bilo je nepoznavanje hrvatskog jezika, koji je bio jezik većine stanovništva, a time i većine optuženika. To je dovelo do apsurdne situacije da su se porotne rasprave redovito vodile uz posredovanje tumača, čime su se dovodila u pitanje načela usmenosti i neposrednosti glavne rasprave.

Ključne riječi: Istra, porotni sud u Rovinju, sudska praksa, 1874.-1918.

1. UVODNE NAPOMENE

Normativnu podlogu porotnog suđenja u Istri predstavljao je Zakon o kaznenom postupku od 23. svibnja 1873. (u nastavku: ZKP 1873), kojim je porota uvedena kao opći institut s nadležnošću za taksativno određene zločine i prijestupe počinjene tiskom, za političke zločine i prijestupe te za teške zločine zaprijećene kaznom tamnice iznad pet godina. Nadležnost porotnih sudova proširena je 1885. godine donošenjem posebnog Zakona s odredbama protiv opasne uporabe eksploziva i općenito protiv opasnog rukovanja njime. Istovremeno sa ZKP-om 1873 donesena su još dva posebna zakona koji su regulirali pretpostavke za porotničku službu i postupak sastavljanja porotničkih imenika te mogućnost Vlade da privremeno obustavi djelovanje porote za određeno područje kada ocijeni da je to potrebno kako bi se osiguralo nepristrano i neovisno suđenje. Porotni sud u Rovinju djelovao je od 1874. do 1914., kada je zbog izbijanja I. svjetskog rata naredbom Vlade od 29. kolovoza porota bila privremeno obustavljena. Nadležnost porotnog suda pri Okružnom sudu u Rovinju obuhvaćala je područje kotarskih sudova Rovinj, Motovun, Buje, Buzet, Poreč, Vodnjan, Pula, Labin, Pazin, Cres,

* Dr. sc. Dunja Pastović, viša asistentica na Katedri za povijest hrvatskog prava i države Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Krk i Lošinj. Sjeverni istarski kotarevi Kopar, Piran, Volosko i Podgrad zbog blizine i bolje prometne povezanosti bili su u nadležnosti porotnog suda pri Zemaljskom sudu u Trstu.

2. UČESTALOST POROTNIH SJEDNICA U RAZDOBLJU OD 1874.-1914.

Sukladno ZKP-u 1873, porotne sjednice trebale su se održavati kvartalno, i to prema onom redosljedju koji je za područje nadležnosti Okružnog suda u Rovinju određivalo predsjedništvo Višeg zemaljskog suda u Trstu putem svoga oglasa (*Notificazione*). Izdavao ga je najmanje šest tjedana prije početka porotne sjednice i donosio je dan, sat i mjesto njezina održavanja te imena predsjednika porotnog suda i njegovih zamjenika.¹

Vrijeme održavanja porotnih sjednica, službeni imenik (koji je sadržavao imena 36 glavnih i 9 zamjenskih porotnika pozvanih da tijekom sjednice obnašaju porotničku službu) te raspored glavnih rasprava koje će se pretresati redovito su bili objavljeni u pojedinim novinama koje su izlazile u Istri (*L'osservatore triestino*, *L'Istria - Poreč*, *Idea Italiana*, *Il Giornaleto di Pola*, *Omnibus*, a u manjoj mjeri i drugi).

Prema službenim statističkim podacima, u cijelom razdoblju od 1874. do 1914. održane su samo redovite porotne sjednice i nijedna izvanredna. Od 1874. do 1887. porotne su se sjednice održavale četiri puta godišnje. Nakon toga, najvjerojatnije zbog manjeg broja predmeta i zbog nastojanja da se porotnici što rjeđe optereće porotničkom službom, broj porotnih sjednica u godini dana varirao je između tri i dvije sjednice. Potrebno je upozoriti na to da od 1902. službena statistika više ne iskazuje broj porotnih sjednica, nego samo broj glavnih rasprava održanih u pojedinoj godini, pa je od te godine broj sjednica naznačen u potonjoj tabeli određen temeljem pronađenih oglasa o njima u Državnom arhivu u Pazinu i u novinskim izvješćima. Ondje gdje nema sigurnih podataka to je naznačeno upitnikom.

Potonja tabela izrađena je prema službenim statističkim podacima radi preglednog prikaza djelovanja porotnog suda u Rovinju, uz gore navedene nadopune.

¹ Primjerice spomenuti oglas kojim je određena prva porotna sjednica pred okružnim sudom u Rovinju nakon uvođenja ZKP-a 1873 glasio je: „NOTIFICAZIONE. A termini del § 301 del Regolamento di Procedura Penale 23 Maggio 1873 si reca a pubblica notizia che l'apertura delle prime Assise ordinarie nel raggio giurisdizionale dell' i.r. Tribunale Circolare a Rovigno avrà luogo precisamente nel di' 26 Marzo 1874 alle ore 9 di mattina, e che in Presidente della Corte delle Assise, le quali si terranno nella suddetta città, è stato destinato il Presidente dell' i.r. Tribunale Circolare di Rovigno sig. Giuseppe Nadamlenzki ed in di lui sostituto il Consigliere Provinciale del medesimo Tribunale sig. Valerio Quarantotto. Dalla Presidenza dell' i.r. Tribunale d' Appello del Litorale. Trieste li 16 Gennaio 1874.“ Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-27, KOTARSKI KAPETANAT U PAZINU, 1868-1918, L/6 Porotnici, (1874), Notificazione No 195/Pres., kutija 15.

Godina	Broj redovitih porotnih sjednica	Broj glavnih rasprava	Uk. optuženika	Oslobođeno	Osuđeno
1874.	4 (uk. 54 raspravna dana)	28	43	10	33
1875.	4 (uk. 60 raspravnih dana)	35	62	11	51
1876.	4 (uk. 51 raspravni dan)	40	74	22	52
1877.	4 (uk. 40 raspravnih dana)	32	54	11	43
1878.	4 (uk. 43 raspravna dana)	27	52	23	29
1879.	4 (uk. 54 raspravna dana)	38	67	19	48
1880.	4 (uk. 54 raspravna dana)	33	62	18	44
1881.	4 (uk. 33 raspravna dana)	27	31	10	21
1882.	4 (uk. 43 raspravna dana)	33	44	8	36
1883.	4 (uk. 53 raspravna dana)	42	61	23	38
1884.	4 (uk. 40 raspravnih dana)	31	55	12	43
1885.	4 (uk. 18 raspravnih dana)	16	16	8	8
1886.	4 (uk. 36 raspravnih dana)	37	59	18	41
1887.	4 (uk. 44 raspravna dana)	26	43	17	26
1888.	3 (uk. 32 raspravna dana)	21	28	6	22
1889.	3 (uk. 48 raspravnih dana)	27	38	13	25
1890.	3 (uk. 49 raspravnih dana)	31	50	7	43
1891.	3 (uk. 28 raspravnih dana)	15	19	7	12
1892.	3 (uk. 32 raspravna dana)	27	32	6	26
1893.	2 (uk. 31 raspravni dan)	22	26	8	18
1894.	2 (uk. 29 raspravnih dana)	20	27	12	15
1895.	3 (uk. 41 raspravni dan)	28	37	3	34
1896.	3 (uk. 32 raspravna dana)	22	23	6	17
1897.	3 (uk. 25 raspravnih dana)	19	34	9	25
1898.	3 (uk. 36 raspravnih dana)	26	30	9	21

1899.	3 (uk. 19 raspravnih dana)	17	21	6	15
1900.	2 (uk. 16 raspravnih dana)	13	11	4	7
1901.	3 (uk. 34 raspravna dana)	13	23	7	16
1902.	3	22	32	13	19
1903.	2	18	28	9	19
1904.	3	26	31	7	24
1905.	2	15	17	4	13
1906.	2	21	33	15	18
1907.	2	16	23	5	18
1908.	2	18	18	9	9
1909.	?	22	32	14	18
1910.	?	17	24	7	17
1911.	?	8	11	4	7
1912.	4	20	23	7	16
1913.	4	?	?	?	?
1914.	4	?	?	?	?

Analizom brojčanih podataka ukupnog broja optuženih osoba te broja oslobođenja i osuda porotnog suda u Rovinju dolazimo do zaključka da je u razdoblju od 1874. do 1912. čak 70,73 % optuženika bilo osuđeno, dok je u pogledu 29,22 % optuženika bila donesena oslobađajuća presuda.

Počevši od 1911., predsjedništvo Višeg zemaljskog suda u Trstu unaprijed je u prosincu određivalo redoslijed svih četiriju porotnih sjednica koje su se trebale održati tijekom godine koja slijedi.² U pogledu porotnih sjednica koje su bile određene za 1914. potrebno

² Primjerice *Notificazione* kojim se određuje raspored porotnih sjednica za 1912. godinu napisan je dvojezično, na talijanskom i hrvatskom jeziku, te je glasilo: „OGLAS. Rednim porotnim zasjedanjima, koja će se držati kod c. k. okružnog suda u Rovinju u godini 1912 određja se sljedeći red: prvo na 5. veljača, drugo na 13. svibnja, treće na 2. rujna, četvrto na 9. prosinca. Predsjedništvo c.k. višjeg zemaljskog suda, Trst, dnè 18. prosinca 1911.“ Prema istom načelu bile su određene porotne sjednice za 1913. i 1914. godinu. Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-28, KOTARSKI KAPETANAT U POREČU, 1868-1918, I/9 Prijave i istrage, (1911), *Notificazione Praes 3543/18a-11*, kutija 154; I/9 Prijave i istrage, (1912), *Notificazione Praes 8386/18a-*

je napomenuti kako su bile održane samo dvije (prva, koja je započela 2. ožujka,³ te druga, 2. lipnja⁴), dok su posljednje dvije otkazane (31. kolovoz i 30. studenog) zbog toga što je Vlada naredbom od 29. kolovoza 1914. obustavila porotu u svim austrijskim zemljama, pa tako i u Istri.⁵

U razdoblju od 1874. do 1884. porotna zasjedanja održavala su se u ožujku, lipnju, rujnu i prosincu. Već 1875. godine upozoravalo se na to kako ti mjeseci nisu pogodni jer je najvećem dijelu istarskih zemljoposjednika bilo teško vršiti porotničku službu u mjesecu rujnu zbog berbe grožđa i drugog uroda. Stoga se isticalo kako bi u općem interesu bilo poželjno odrediti neko drugo vrijeme porotnog zasjedanja. Kao najprikladniji mjeseci za porotne sjednice u Istri navodili su se veljača, svibanj, kolovoz i studeni.⁶ No tomu je bilo udovoljeno tek nakon što je zastupnik Francesco Sbisà u kolovozu 1883. u Istarskom saboru podnio prijedlog da se kod nadležnih vlasti ishodi da treća redovita porotna sjednica pred sudom u Rovinju ubuduće bude u kolovozu ili nekom drugom mjesecu, a ne u rujnu kao dotada. To je obrazložio činjenicom kako je razdoblje berbe grožđa u rujnu najzanimljivije (*più interessante*) razdoblje u Istri, koje zahtijeva nazočnost zemljoposjednika i trgovaca u njihovim sjedištima. Stoga je brojnim trgovcima i zemljoposjednicima koji su bili pozivani na porotnu sjednicu u rujnu to teško padalo jer im se onemogućavalo bavljenje poslom o kojem je ovisila njihova egzistencija.⁷ Spomenuti prijedlog imao je učinka jer je ubrzo predsjednik Višeg zemaljskog suda u Trstu naredio da porotni sudovi na području njegove nadležnosti (dakle i rovinjski sud) ubuduće zasjedaju u veljači, svibnju, kolovozu i studenom.⁸

3. NACIONALNA I JEZIČNA STRUKTURA ISTARSKE POROTE

Jedna od temeljnih značajki Istre ovoga razdoblja bila je etnička, kulturna i jezična heterogenost njezinih stanovnika. Najveći broj stanovnika bio je hrvatske nacionalnosti pa su stoga kao etnička snaga bili daleko premoćni Talijanima. No snaga broja ne znači uvijek i društvenu snagu. Naime vladajuću grupu sačinjavali su pripadnici talijanske manjine te talijanaši, odnosno pripadnici hrvatskog naroda koji su sebe smatrali Talijanima. Taj uski talijanaško-talijanski sloj živio je ponajviše u gradovima na zapadnoj obali Istre te je sačinjavao većinu gradskog stanovništva u Istri. Iako malobrojni, u svojim su rukama držali sav ekonomski, a time i politički, kulturni i prosvjetni život pokrajine.

12 kutija 166; HR-DAPA-252, KOTARSKI SUD U ROVINJU, 1854-1914, Notificazione Praes 7922/18-13, svežanj 9.

³ Vom Schwurgerichte in Rovigno, *Polaer Tagblatt*, br. 2716, Pula, 4. III. 1914., str. 2.

⁴ Vom Schwurgericht, *Polaer Tagblatt*, br. 2794, Pula, 2. VI. 1914., str. 2.

⁵ Naredba cijeloga ministarstva od 29. augusta 1914. kojom se obustavlja djelovanje porotničkih sudova, u: *List državnih zakona za kraljevine i zemlje zastupane u carevinskom vijeću*, god. 1914, kom. CXXVI, br. 228, Beč, 1914, str. 973.

⁶ Assise nell' Istria. Rovigno 12 settembre, *L'osservatore triestino*, br. 214, Trieste, 20. IX. 1875., str. 2.

⁷ Resconti stenografici delle sedute della Dieta provinciale dell' Istria. I. sessione del sesto periodo elettorale. Agosto 1883, u: *Relazione generale della Giunta alla Dieta provinciale del Margraviato d' Istria sulla sua gestione della chiusa della sessione dell' anno 1882 in poi*, Tipografia di Gaetano Coana, Parenzo, 1883, str. 84-85.

⁸ Assise, *L' Istria*, br. 106, Parenzo, 5. I. 1884., str. 3.

Osim toga predstavnici ovog manjinskog sloja bili su veoma obrazovani: u svakom talijanskom gradiću postojala je škola s talijanskim nastavnim jezikom. Nasuprot tome većinsko hrvatsko stanovništvo živjelo je pretežito na unutrašnjem seoskom području i ekonomski je znatno zaostajalo za Talijanima. Zbog male ekonomske moći i vrlo malog broja obrazovanih osoba (stupanj pismenosti općenito je bio nizak, što je bila posljedica društvene zaostalosti, ali i smišljene državne i pokrajinske politike), hrvatska etnička većina bila je zakinuta u društvenom životu i nije imala utjecaja na državne službe. No ipak, pored hrvatskog seljaštva, u Istri je bilo i hrvatskog sitnog građanstva, koje je živjelo u gradićima Kastvu, Voloskom i Lovranu, a po selima na otoku Krku bilo je istaknutijih pučanskih obitelji. Gotovo sva istarska inteligencija koja se školovala u prvoj polovici 19. stoljeća i većina onih koji su kasnije pohađali srednje i više škole potjecali su iz gradića i sela istočne Istre i otoka Krka.⁹

Navedene okolnosti dovele su u ovom razdoblju do neravnopravnosti Hrvata prema Talijanima u vršenju javne vlasti na općinskoj i pokrajinskoj razini, što je pak dovelo do političkog, kulturnog, ekonomskog i prosvjetnog ugnjetavanja Hrvata. Politička i ekonomska dominacija talijanskog elementa odrazila se i na strukturu istarske porote, a time i na samu primjenu tog instituta u Istri. Naime, prema Zakonu o sastavljanju porotničkih imenika od 23. svibnja 1873., sastavljanje porotničkih praimenika bilo je povjereno općinskoj samoupravi, koja je redovito bila u rukama Talijana. Od samog početka velik dio hrvatskog seljačkog pučanstva bio je isključen od porotničke službe zbog neispunjavanja propisanih pretpostavaka, i to bilo zbog nepismenosti bilo zbog siromaštva, tj. nemogućnosti zadovoljavanja poreznog cenzusa. Oni pak koji bi uspjeli ući u praimenik bili su eliminirani prilikom sastavljanja godišnjeg imenika. Kotarski kapetan trebao je prilikom slanja praimenika Okružnom sudu u Rovinju radi izrade godišnjeg imenika označiti one osobe koje mu se čine najprikladnijim za porotničku službu, i to zbog svoje razboritosti, poštenja, čestitosti mišljenja te poznavanja obaju jezika koji su bili u uporabi u Istri. Posebna komisija pri Okružnom sudu u Rovinju, koja je formirala godišnje imenike, posve je zanemarivala traženo poznavanje obaju jezika te je birala isključivo one osobe koje su poznavale talijanski jezik, bez obzira na njihovo poznavanje hrvatskog jezika, koje je uostalom među Talijanima bilo vrlo rijetko. Na taj su način istarski Hrvati koji nisu poznavali talijanski jezik redovito bili isključeni iz vršenja porotničke službe.

Problem nacionalne strukture porote najzornije će prikazati sljedeći citat: „Pučki sudije! Evo kako vi bivaju u Rovinju. Kad u listini porotnika nadjemo desetak takovih koji su hrvatskoga ili slovenskoga jezika, onda je to prava blagodat. Ta blagodat pak postaje iluzornom, kad se kod rasprave porota konstituira: padne li sreća na kojeg od naših, tada zastupnik optužbe ili branitelj, po tomu kojoj narodnosti pripada optuženik, isključi tako

⁹ Ivan Beuc, *Istarske studije. Osnovni nacionalni problemi istarskih Hrvata i Slovenaca u drugoj polovini XIX i početkom XX stoljeća*, Vlastita naklada, Zagreb, 1975, str. 1-3, 41-42, 43; Božo Milanović, Biskup Dobrila i njegovo doba (1861-1882), u: Jakša Ravlić (ur.), *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri: zbornik*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, str. 351-354; Matko Rojnić, Nacionalno pitanje u Istri 1848-9, *Historijski zbornik*, Zagreb, god. II (1949), br. 1-4, str. 83-84; Petar Strčić, Prilog povijesti Istarskog sabora (1861-1916), *Arhivski vjesnik*, god. 34-35 (1991-1992), br. 35-36, Zagreb, str. 54-55.

naše porotnike, da sudija ne ostane ni jedan. Tako ostanu sami Talijani, koji ne razumiju ni rieči hrvatski, ili ako koji medju njima hrvatski razumije, taj je slavenski renegat, što je još gore, jer je poznato, da slavenski renegati u Istri više mrze sve što je slavensko¹⁰ od pravog Talijana, a osobito kod političkih procesa događa se, da takove porotnike vodi strančarska strast“.¹¹

Daljnja okolnost koja je pridonosila talijanskom sastavu porote bilo je to što su se zamjenski porotnici uzimali uvijek iz sjedišta porotnog suda, dakle Rovinja, koji je bio jako talijansko središte. Nacionalna struktura porote izravno se odražavala na njezinu jezičnu strukturu: osnovni problem takva sastava porote bilo je nepoznavanje hrvatskog jezika, koji je bio jezik većine stanovništva, a time i većine optuženika. No problem nepoznavanja hrvatskog jezika nije postojao samo kod porotnika nego i kod sudaca te branitelja.

3.1. Službeni jezik suda

Kao službeni jezik u sudstvu, upravi i školstvu bio je korišten talijanski, što se objašnjavalo tradicijom, većom razvijenošću toga jezika te time što su službenici, suci i učitelji, i sami školovani na tom jeziku, taj jezik bolje ili jedino poznavali.¹² Osim navedenog, treba napomenuti kako je § 14. Građanskog parničnog postupnika, koji je u Istri stupio na snagu 1. srpnja 1815., propisivao da se stranke i njihovi zastupnici moraju u svojim spisima služiti talijanskim jezikom te je time kao službeni jezik za sudove u Istri i Dalmaciji odredio talijanski.¹³ Talijanskim su se jezikom, kao jezikom obrazovanijeg sloja, osim njemačkog, služili i austrijski službenici u Istri.¹⁴

Temeljni državni zakon o općim građanskim pravima od 21. prosinca 1867. u čl. 19. propisao je: „Sva narodna plemena u državi ravnopravna su i svako narodno pleme ima nepovredivo pravo čuvati i njegovati svoju narodnost i svoj jezik. Država priznaje ravnopravnost svih zemaljskih jezika (*landesübliche Sprache*) u školi, službi i javnom životu.“¹⁵ Upravo će se na taj članak pozivati predstavnici istarskih Hrvata u svojim

¹⁰ Ovdje i na drugim mjestima u radu upotrebljava se riječ „Slaveni“, „slavenski“ umjesto „Hrvati“, „hrvatski“ jer su Talijani nazivali Hrvate i Slovence u Istri općim izrazom „Slavi“ (Slaveni), pa su se i mnogi Hrvati, kad su govorili talijanskim, služili istim izrazom. To je poslije ušlo i u prijevode. Milanović, 1969, str. 364.

¹¹ Dolje s takvom porotom, *Omnibus*, br. 1027, Pula, 10. XII. 1908., str. 1. Istu ocjenu o etničkom sastavu porote nalazimo i u: Imenik porotnika, *Naša sloga*, br. 19, Trst, 10. V. 1894., str. 4.

¹² Andreas Schaffgotsch, „Geschäftssprache der Behörden“, u: Ernst Mischler; Josef Ulbrich (ur.), *Österreichisches Staatswörterbuch. Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes, Zweiter Band. F-J.*, K. u. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler, Wien, 1906, str. 378; *Povijest Hrvata*, Druga knjiga. Od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata, Školska knjiga, Zagreb, 2005, str. 355.

¹³ Vjekoslav Maštrović, *Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1959, str. 87; Božo Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, Knjiga II., Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda u Pazinu, Pazin, 1973, str. 449; Tone Peruško et al., *Knjiga o Istri*, Školska knjiga, Zagreb, 1968, str. 35; Bernard Stulli, *Istarsko okružje 1825-1860*, Historijski arhivi Pazin i Rijeka, Posebna izdanja 8, Pazin; Rijeka, 1984, str. 16.

¹⁴ Rojnić, 1949, str. 86.

¹⁵ Staatsgrundgesetz vom 21. December 1867, über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Ländern, u: *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oeseterreich*, god. 1867, kom. LXI, br. 142, Wien, 1867, str. 396.

zahtjevima za ravnopravnošću hrvatskog jezika s talijanskim na sudovima te u ostalim područjima javnog života. No njime problem jezika neće biti riješen, čemu će također pridonijeti nepostojanje cjelovite zakonske regulacije: pitanja jezika uglavnom su se rješavala ministarskim naredbama, i to za svaku pokrajinu zasebno. Navedenim čl. 19. nastali su prijepori jer zakon nije odredio značenje izraza „zemaljski jezik“ (*Landesüblichkeit*). S jedne strane smatralo se kako je zemaljski jezik (*landesübliche Sprache*) zapravo službeni jezik (*Landessprache*) neke pokrajine, dok se pak s druge strane tvrdilo da se pod zemaljskim jezikom misli na onaj jezik koji organi vlasti u pojedinoj pokrajini obično koriste unutar područja svoga djelovanja.¹⁶ Prihvati li se posljednje shvaćanje, zemaljski jezik nipošto nije bio isto što i službeni jezik te se on morao utvrditi u svakom pojedinom slučaju prema postojećim okolnostima u nekoj pokrajini. Prema tome shvaćanju, u Austrijskom su primorju kao službeni jezici vrijedili talijanski, slovenski i hrvatski, no oni nisu u svim kotarevima ujedno bili i zemaljski jezici.¹⁷ Iako je 1883. donesen zakon o ravnopravnosti hrvatskoga jezika na sudovima u Istri, kojim je u biti preinačen spomenuti § 14. Građanskog parničnog postupnika, u praksi hrvatski jezik i dalje nije imao ravnopravan status s talijanskim.¹⁸

Jezično je pitanje u svim onim dijelovima Monarhije u kojima je živjelo više narodnosti predstavljalo goruće političko pitanje. Problem jezika najviše je dolazio do izražaja upravo na području pravosuđa i školstva. Pritom se slavensko stanovništvo nalazilo u jednom *circulus vitiosus* – kad god bi zahtijevali uvođenje svoga jezika u službu, nailazili su na protivljenje uz obrazloženje kako nemaju obrazovanog kadra koji bi bio sposoban djelovati na slavenskom jeziku. S druge strane nisu postojale više obrazovne ustanove koje bi im omogućavale školovanje na materinskom jeziku. Kada bi se pak zahtijevalo njihovo osnivanje, kao argument protiv isticalo se nepostojanje školskih knjiga i drugih obrazovnih materijala koji bi bili napisani na njihovu materinskom jeziku i koji bi se koristili u izobrazbi.¹⁹

¹⁶ Alexander Löffler; Eugen Lorenz, *Die Strafprozeß-Ordnung vom 23. Mai 1873, Nr.119 RGB., samt allen ergänzenden und erläuternden Gesetzen und Verordnungen, unter Anführung einschlägiger Entscheidungen und Beschlüsse des Obersten Gerichts- als Kassationshofes*. Zwölfte, neu revidierte und umgearbeitete Auflage, Manzsche k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, Wien, 1909, str. 50-60.

¹⁷ Schaffgotsch, 1906, str. 372-373.

¹⁸ Preinačeni § 14. glasio je: „Jedna i druga stranka i njihovi pravni zastupnici imadu se u svojih govorih služiti kojim od jezicah, što su u zemlji običajni te se pri tom kaniti svake suviše obširnosti, opetovanja i zadirkivanja“. Zakon od 25. svibnja 1883., kojim se izpravlja tekst §. 14 u Dalmaciji i Istriji kriepostnoga sudovnika., u: *Državo-zakonski list za kraljevine i zemlje, zastupane u vieću carevinskom*, god. 1883, kom. XXV, br. 76, Wien, 1883, str. 235.

¹⁹ Julius Glaser, *Über die Sprachenfrage in Oesterreich*. Rede gehalten am 13. Juni 1871 im Abgeordnetenhaus aus Anlaß der Spezial-Debatte über das Budget für das Jahr 1871, Verlag der „Alma Mater“, Wien, 1880, str. 5-6.

3.2. Vođenje porotnih rasprava uz posredovanje tumača

U nastavku će biti ukratko prikazano kako je izgledala porotna rasprava u slučaju kada je optuženik znao samo hrvatski, a suci, porotnici pa čak i branitelj, koji mu je bio postavljen po službenoj dužnosti, znali su samo talijanski jezik.²⁰

Državno odvjetništvo sastavljalo je optužnicu u početku samo na talijanskom, a poslije na oba jezika, unatoč tome što je optuženik znao samo hrvatski. Optužnica se čitala na oba jezika. Zabilježen je slučaj u kojemu je branitelj dr. Bartoli nagovorio svojega branjenika Martina Madrušana, optuženog za zločin ubojstva i teške tjelesne ozljede, koji je znao samo hrvatski jezik, da izjavi kako razumije „ku besidu“ talijanski. Prilikom čitanja hrvatskog dijela optužbe branitelj dr. Bartoli prigovorio je tom čitanju tvrdeći da tuženi razumije talijanski. Predsjednik, uvjeren u suprotno, naložio je da se optužnica na hrvatskom ipak pročita do kraja.²¹ Slična situacija dogodila se godinu dana poslije na porotnoj raspravi koja je 12. ožujka 1907. održana pred rovinjskim sudom. Okrivljenik Martin Butković, hrvatski seljak koji je poznao samo hrvatski jezik, bio je optužen zbog zločina ubojstva. Iako su članovi sudskog vijeća, zapisničar i branitelj dobro znali hrvatski jezik te iako je optužnica bila sastavljena na oba jezika, naposljetku je pročitana samo na talijanskom jeziku. Nakon što je optužnica pročitana, predsjednik suda upitao je optuženika je li razumio optužbu, na što mu je ovaj odgovorio da nije razumio ni riječi. Na to je branitelj povikao na okrivljenika: „Come, lei ha detto che capisce l'italiano?“, na što je optuženik odgovorio: „Ja ne razumen niš taljanski, nego odkad sam u zatvoru sa jednim latinom, naučio sam par besed“. Ta izjava uvjerala je branitelja jer je on odmah predložio da se, uz očito optuženikovo nerazumijevanje talijanskog jezika, rasprava i zapisnik vode samo na talijanskom jeziku.²²

Predsjednik suda saslušavao je optuženika te svjedoke koji su znali samo hrvatski uz posredovanje tumača. Znalo se dogoditi da iskazi svjedoka koji su dani tijekom istrage budu u pogrešnom prijevodu zapisnički zabilježeni: „...kad bi se iskazi svjedoka pisali u onom jeziku u kojem su oni iskazali, nebi više puta državno odvjetništvo bilo u neprilici, da postupa proti onima koji na raspravi mjenjaju svoje prve iskaze, ili barem nebi se ovi mogli ispričavati krivim sučevim prijevodom i isključena bi bila mogućnost da tko bude osuđen radi krivog svjedočanstva, počinjenog krivnjom suca, njegovim pogriješnim prijevodom.“²³

Nakon svršetka dokaznog postupka te pošto je predsjednik, posavjetovavši se s ostalim članovima sudskog vijeća, postavio pitanja porotnicima, državni je odvjetnik držao završni govor, u kojem je nastojao osvjedočiti porotnike o krivnji optuženika, a taj je govor također bio na talijanskom kako bi ga porotnici mogli razumjeti. Taj se govor opet uz tumačevo posredovanje optuženiku prevodio. Time je njegovo pravo da, prema § 324.

²⁰ Naš jezik kod naših sudova, *Naša sloga*, br. 4, Pula, 24. I. 1907., str. 1-2.

²¹ Štogod od porotnog zasjedanja u Rovinju, *Omnibus*, br. 523, Pula, 29. X. 1906., str. 2.

²² Porotne rasprave i naš jezik, *Naša sloga*, br. 13, 28. III. 1907., str. 1.

²³ Naš jezik kod naših sudova (Svršetak), *Naša sloga*, br. 7, Pula, 7. II. 1907., str. 1.

ZKP-a 1873, odgovori na tužiteljev govor i da ga pobija postajalo iluzornim, jer jedno je izravno čuti nečiji govor, a drugo u prijevodu. Osim toga uvijek je postojala opasnost da tumač nehotice nešto pogrešno prevede ili krivo shvati.

Pravorijek porotnika, kao temelj presude, najprije se trebao pročitati u odsutnosti optuženika (§ 330. ZKP-a 1873), i to radi formalne provjere valjanosti pravorijeka u monitornom postupku. Tom prvom čitanju mogli su biti nazočni suci, porotnici, državni odvjetnik te branitelj, dakle svi osim optuženika. Nakon što je optuženik bio doveden u sudnicu, slijedilo je drugo čitanje pravorijeka, čija je svrha bila priopćiti mu izreku porotnika, tj. jesu li ga porotnici proglasili krivim ili ne. Navedena svrha ostvarivala se samo onda ako je pravorijek bio sastavljen i pročitao na onom jeziku koji optuženik razumije: „ali kada to nije slučaj - kod naših porota uvijek - onda? onda taj čin postaje formalnost, formalnost smješna za slušaoca, a što je još gore, pogoršava duševnu bol tuženika. Tuženik koji je čuo čitati pravorijek, znajući da u njemu stoji njegova osuda i nije ga razumio, trpi još više, dulje, jer mora da čeka govore tužitelja i branitelja, njemu opet nerazumljive, mora da čeka da svrši vječanje sudaca i napokon iza proglašenja presude njemu opet nerazumljive, doznaje *post tot discrimina rerum* da je bio osuđen i dopao se neke kazne.“²⁴ Iz navedenog proizlazi da se pravorijek porotnika i u nazočnosti optuženika koji nije znao talijanski uvijek čitao na talijanskom jeziku, na kojem je uostalom redovito bio i sastavljen.²⁵ Opisana praksa vođenja porotnih rasprava uz posredovanje tumača zadržat će se sve do kraja primjene instituta porote u Istri temeljem ZKP-a 1873.²⁶

3.3. Tumač pri okružnom sudu u Rovinju

S obzirom na izloženo može se zaključiti kako je tumač na porotnim raspravama imao jako važnu i odgovornu ulogu, a o njegovim prijevodima u velikoj je mjeri ovisio i sam ishod postupka. Prije nego što se otvori pitanje kompetentnosti osobe koja je u najvećem dijelu promatranog razdoblja obnašala funkciju rovinjskog tumača za hrvatski jezik, najprije će biti ukratko prikazana zakonska regulacija toga pitanja.

ZKP 1873 u § 163. propisivao je da se svjedok koji nije vješt sudbenom jeziku može ispitati bez tumača samo onda ako istražni sudac i zapisničar u dovoljnoj mjeri poznaju njegov jezik. No ako je bilo potrebno, spisu je trebalo priložiti ovjereni prijevod zapisnika na sudbeni jezik. Izvan ovoga slučaja svjedok se trebao ispitati uz posredovanje zaprisegnutog tumača, pri čemu se iskaz zapisnički bilježio kako na jeziku na kojem se svjedok ispituje tako i u prijevodu na sudbeni jezik. Tumač je mogao ujedno voditi zapisnik. Na isti se način trebalo postupati prilikom saslušanja okrivljenika ako ovaj nije znao sudbeni jezik (§ 198. ZKP-a 1873).

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Konkretno primjere koji potvrđuju navedenu tvrdnju nalazimo u: Štogod od porotnog zasjedanja u Rovinju, *Omnibus*, br. 523, Pula, 29. X. 1906., str. 2.

²⁶ Puljsko-Rovinjski kot. Porota u Rovinju, *Naša sloga*, br. 4, Pula, 12. III. 1914., str. 2.

Pravo imenovanja stalnih tumača bilo je pridržano višim zemaljskim sudovima, i to svakomu pojedincu za područje njegove nadležnosti.²⁷ Kao tumači trebali su se, prema mogućnosti, koristiti prikladni sudski službenici. Ako ni na temelju javno objavljenog poziva ne bi bilo moguće pronaći tumača koji bi znao i pisati na stranom jeziku, u tom slučaju zapisnik se vodio na sudbenom jeziku, pri čemu je trebalo naznačiti da se tako postupilo zbog nedostatka tumača koji bi poznao pisani strani jezik. Budući da ni ZKP 1850 ni ZKP 1853 pa ni važeći ZKP 1873 nisu sadržavali odredbu o formi prisege tumača, u tom pogledu u obzir je dolazila primjena § 356. I. dijela KZ-a 1803, prema kojoj se tumač zaklinjao „da će pitanja iz usta službenika, kao i odgovore iz usta ispitanika, bez ikakvih izmjena, točno i vjerno prevesti, da neće ništa ispustiti ili dodati, nego će sve vjerno prenijeti na papir, onako kako je čuo“. Nadalje popis stalno zaprisegnutih sudskih tumača na području svih viših zemaljskih sudova objavljivao se svake godine u Listu naredaba c. k. ministarstva pravosuđa (*Verordnungsblatt des k.k. Justizministeriums*).²⁸

Na području Istre u najvećem dijelu ovoga razdoblja postojao je samo jedan jedini zaprisegnuti tumač hrvatskoga jezika, i to kod Okružnog suda u Rovinju. No to nije bio neki sudski službenik, jer pri Okružnom sudu u Rovinju nitko od sudskih savjetnika, nižeg osoblja, pristava ili prislušnika nije poznao hrvatski jezik. Radilo se o posve nekvalificiranoj osobi, koja nikada nije pohađala hrvatsku školu niti je formalno položila ispit iz poznavanja hrvatskog jezika. To je bio Giovanni Michele Moscarda, rođen u Rovinju i po struci bačvar, koji se poslije počeo baviti trgovanjem lijesovima. Hrvatski jezik navodno je naučio samostalno, u kontaktu s hrvatskim stanovništvom Istre.²⁹ Može se samo pretpostaviti koliko je uistinu bilo njegovo poznavanje hrvatskog jezika. Usprkos brojnim upozorenjima na to da je tumačenje hrvatskog jezika od strane Moscarde pogrešno (o vještini tumača Moscarde za hrvatski jezik više su puta pisali *Naša sloga* i *Omnibus*), on je tu funkciju, čini se, obnašao sve do 1905. godine. Povrh svega ponovno je potvrđen za sudskog tumača hrvatskog i slovenskog jezika pri Okružnom sudu u Rovinju za 1906. godinu te je unesen u popis zaprisegnutih sudskih tumača za područje Višeg zemaljskog suda u Trstu.³⁰ U popisu zaprisegnutih sudskih tumača za područje Višeg zemaljskog suda u Trstu za 1908. godinu Moscarda više nije naveden, no vidljivo je da na cijelom tom području postoje samo dva stalna sudska tumača za hrvatski jezik, jedan u

²⁷ Hofdecret vom 22. December 1835, an sämtliche Appellationsgerichte; zufolge Allerhöchster Entschließung vom 27. April 1835, u: *Gesetze und Verordnungen im Justiz-Sache*, god.1835-1838, br. 109, str. 65; Verordnung des Justizministeriums vom 12. Juni 1897, Z. 12697, betreffend die Bestellung für beständig verpflichteter Dolmetsche. An alle Gerichte., u: *Verordnungsblatt des k.k. Justizministeriums*, god. 1897, kom. XIII, br. 24, Beč, 1897, str. 184.

²⁸ Löffler; Lorenz, 1909, str. 271-272; Julius Mitterbacher, *Die Strafprozeßordnung für die im Reichsrathe vertretene Königreiche und Länder der österreichisch-ungarischen Monarchie vom 23. Mai 1873 und deren Einführungsgesetz*, Manzsche k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, Wien, 1882, str. 268-269.

²⁹ Tumač hrvatskoga jezika, *Naša sloga*, br. 13, Trst, 1. IV. 1886., str. 3; Jedna potreba. Iz hrvatskoga primorja. (Dr. S.), *Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu*, god. XII, br. 5, Zagreb, 1886, str. 204-205; Milanović, 1973, str. 449.

³⁰ Verzeichnis der für beständig eidlich verpflichteten Gerichtsdolmetsche in den neun Oberlandesgerichtssprengeln, u: *Verordnungsblatt des k.k. Justizministeriums*, god. XXII (1906), kom. I, Beč, 1906, str. 35-36; Rovinjski tumač za hrvatski i slovenski jezik, *Omnibus*, br. 383, Pula, 30. I. 1906., str. 1-2; Rovinjski tumač za hrvatski i slovenski jezik, *Omnibus*, br. 391, Pula, 9. II. 1906., str. 1.

Trstu (dr. Savo Ljubimir, odvjetnik) i jedan u Kopru (Kristofič Matthias, učitelj u kaznionici), dakle nijedan u Rovinju za područje Istre.³¹ Konačno, u popisu za 1914. nalazimo stalnog sudskog tumača za hrvatski jezik u Rovinju: Simeon Vitanović, voditelj kancelarije.³² U veljači 1906. godine pravni prislušnik dr. Emanuele Perić bio je premješten s pulskog kotarskog suda na Okružni sud u Rovinju kako bi obnašao funkciju tumača tijekom porotnog zasjedanja koje je započelo 5. veljače.³³

4. INTERPELACIJE HRVATSKIH ZASTUPNIKA IZ ISTRE U VEZI S PITANJEM POROTE

Svjesni ozbiljnih nedostataka u primjeni instituta porote u Istri, hrvatski zastupnici nastojali su u svakoj prilici upozoriti na njih i pronaći rješenje, kako na pokrajinskom Istarskom saboru tako i u Zastupničkoj kući Carevinskog vijeća. U nastavku će biti ukratko prikazana neka od tih nastojanja.

Kao jedno od mogućih rješenja isticalo se osnivanje još jednog odvojenog porotnog suda na području Istre koji bi bio nadležan samo za slavensko stanovništvo. Taj je prijedlog u Istarskom saboru 1890. godine istaknuo hrvatski zastupnik Ante Dukić, inače odvjetnik po struci.³⁴ Time bi bio riješen problem etničkog i jezičnog sastava porote jer bi talijanska porota sudila talijanskim optuženicima, a hrvatska porota hrvatskima. Također bila bi bitno smanjena opasnost od toga da porotnici svoj pravorijek donesu vođeni političkim strastima umjesto savjesnom ocjenom iznesenog dokaznog materijala.

Drugo moguće rješenje bilo je premještanje sjedišta okružnog suda iz Rovinja u Pulu. Dana 21. prosinca 1891. istarski zastupnici Laginja, Spinčić i ostali podnijeli su u Carevinskom vijeću interpelaciju ministru pravosuđa kojom su među ostalim istaknuli dva zahtjeva. Prvi, „s obzirom na to, da u svih slučajevih, gdje se sudi čovjeka hrvatske ili slovenske narodnosti, porota u području prizivnog suda za Primorje nije sastavljena od porotnika, koji bi poznali jedan od tih jezika, te se tako dolazi do čina nevjerojatna u ustavnoj državi, da tako zvani „pučki suci“ neznaju jezika čovjeka okrivljenoga iz vlastitoga jim sudbenog okružja, pak se mnogo puta mora prizvati tumače“, da se poduzmu mjere kojima će se osigurati da porotni sudovi ubuduće budu sastavljeni tako da „pučki suci“ razumiju optuženika hrvatske ili slovenske narodnosti. Drugim zahtjevom tražilo se osnivanje okružnog suda u Puli, i to zbog toga jer je to potrebno za „brzo, točno i redovito sudjenje“, a Pula je postala gradom „koj je u posljednjih desetietjih narastao mnogo pučanstvom, ima zavoda za odgoj i naredne komunikacije, te postaje od dana do dana sve veće središte za

³¹ Verzeichnis der für beständig eidlich verpflichteten Gerichtsdolmetsche in den neun Oberlandesgerichtssprengeln, u: *Verordnungsblatt des k.k. Justizministeriums*, god. XXIV (1908), kom. I, Beč, 1908, str. 25.

³² Verzeichnis der für beständig eidlich verpflichteten Gerichtsdolmetsche in den neun Oberlandesgerichtssprengeln, u: *Verordnungsblatt des k.k. Justizministeriums*, god. XXX (1914), kom. I, Beč, 1914, str. 44.

³³ *Trasloco, Omnibus*, br. 387, Pula, 5. II. 1906., str. 1.

³⁴ *Resconti stenografici delle sedute della Dieta provinciale dell' Istria. II.a sessione del settimo periodo elettorale. Ottobre-Novembre 1890.*, Tipografia di Gaetano Coana, Parenzo, 1891, str. 30.

dobar dio Istre“.³⁵ Naime otkada je austrijska vlada 1856. odlučila izgraditi u Puli svoju glavnu ratnu luku, njezin rast i razvoj bili su ubrzani, tako da je 1890. imala već 32.000 stanovnika, dok je Rovinj iste te godine imao samo 9.666 stanovnika. Ona je s vremenom postala važna za razvoj hrvatstva u Istri jer se u Pulu naseljavao sve veći broj seljaka iz južne Istre, koji su se zapošljavali kao radnici u arsenalu, a bilo je i sve više obrtnika, trgovaca i činovnika.³⁶

U svibnju 1894., prilikom rasprave o sudstvu u Carevinskom vijeću, ministar pravosuđa Schönbrun povodom govora i upita „poštovanih zastupnika iz južnih dijelova carstva“ o porotnim sudovima u Primorju konstatirao je: „Oni se pravom tuže na nepriliku, da porotnici ne razumiju optuženikovog jezika, i dužnost je skrbiti o tom, da se te neprilike odstrane. Ali to je moguće samo, ako se postigne valjano sastavljanje godišnjih listina, te će ministarstvo pravosudja, dokle dosiže njegova vlast, u tom odrediti sve što može. (...) Ministarstvo pravosudja nije nikad propustilo, a da nebi sudovom preporučilo, neka vrše propise o porabi jezika, i neka gledaju, da nebude prepiranja radi njihovog postupka. Nu opet, osim obćenitih naloga, ministarstvo nemože u pojedinih slučajih polučiti, da se vrše propisi, ako mu nedojde bistra pritužba naznakom mjesta, u kojem, i vremena, kada se je gdje povredila jezikovna pravica.“³⁷

Istom tom prigodom talijanski zastupnik iz Istre dr. Bartoli uzvratilo je kako vlada hoće Talijane u Istri „poslaveniti“. Nadalje, naveo je da većina istarskih seljaka ne govori hrvatski jezik, nego samo razne dijalekte (tzv. *dialetti slavi*), dok većina njih govori pravilno talijanski i samo se tim jezikom služi. Stoga u Primorju treba biti samo jedan jezik kod sudova, i to talijanski, koji je pravi zemaljski jezik Istre. Ministar pravosuđa najprije je osporio njegove navode o tome da tobože sudbene vlasti pomažu Hrvatima i Slovencima kako bi „poslavenili“ Talijane. Zatim je istaknuo da je u Primorju u uporabi više jezika te da vlada mora uvažiti to stanje. Uporaba samo jednog (talijanskog) jezika protivi se načelu ravnopravnosti i zato to vlada ne može nikako prihvatiti. Ministar osobno poznaje Primorje i zna da u unutrašnjosti živi čisto slavensko pučanstvo: „Ja sam osvjedočen, da znadu i talijanski, ali jih je toliko, da toga slavenskoga pučanstva nemožeš zatajiti, ni reći, da neima prava na to, da se pri sudovih neuzme obzira na njihov jezik.“³⁸

³⁵ Interpelacija koju su dne 11. decembra 1891. u državnom saboru u Beču postavili na njegovu preuzvišenost ministra pravosudja zastupnici dr. M. Laginja, Spinčić i drugovi, *Naša sloga*, br. 53, Trst, 31. XII. 1891., str. 1-2.

³⁶ Beuc, 1975, str. 202-203; Mirjana Gross (ur.), *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*, SNL, Zagreb, 1981, str. 261.

³⁷ Razprava o sudstvu u Beču, *Naša sloga*, br. 22, Trst, 31. V. 1894., str. 1; Haus der Abgeordneten - 296. Sitzung der XI. Session am 22. Mai 1894, u: *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes im Jahre 1894*, XI. Session, XII. Band, 287. bis 305. Sitzung (S. 13815 bis 15006), Wien, 1894, str. 14442.

³⁸ *Ibid.*

5. UKIDANJE GODIŠNJEG IMENIKA POROTNIKA ZA 1895. SASTAVLJENOG ZA PODRUČJE OKRUŽNOG SUDA U ROVINJU

Tijekom 1894., radi uspostave jezične ravnopravnosti u Primorju, ministar pravosuđa izdao je naredbu o sastavu porotničkih imenika za Okružni sud u Rovinju.³⁹ Dotada su iz porotničkih imenika redovito bivale isključene osobe koje nisu poznavale talijanski jezik, usprkos tome što su ispunjavale sve ostale pretpostavke propisane u § 1. Zakona o sastavljanju porotničkih imenika od 23. svibnja 1873., te su uslijed toga porotu sačinjavali gotovo isključivo Talijani, odnosno talijanaši. Stoga je ministar pravosuđa upozorio predsjednika Višeg zemaljskog suda u Trstu na § 9. Zakona o sastavljanju porotničkih imenika od 23. svibnja 1873., prema kojemu imenici porotnika moraju biti sastavljeni tako da se po mogućnosti biraju one osobe koje poznaju oba zemaljska jezika, tj. hrvatski i talijanski.⁴⁰ Ako pak ne bi bilo moguće sastaviti potreban broj porotnika od takvih osoba, onda se od porotničke dužnosti neće isključiti ni one osobe koje poznaju samo hrvatski ili samo talijanski jezik.⁴¹

Navedena naredba naišla je na talijanski otpor i demonstracije. Pokrajinski odbor za Istru protiv nje je uložio prosvjed ministru pravosuđa, a za njim su se povela i pojedina općinska zastupstva, i to u Vodnjanu, Brtonigli, Bujama i Poreču. Na sjednici općinskog zastupstva u Poreču održanoj 15. prosinca 1894. raspravljalo se, među ostalim, i o pitanju porotnika. Načelnik općine odvjetnik Canciani naveo je da se pri nedavnom sastavljanju godišnjeg imenika porotnika kod Okružnog suda u Rovinju za 1895. godinu postupalo na način da se u potpunosti isključi talijanski element iz porote. To je, općenito gledano, uznemirilo sve koji čine „kulturni i civilizirani dio“ Istre, pa tako i porečko građanstvo. Nadalje ističe kako se u spornom godišnjem imeniku ne nalazi nijedna osoba iz Poreča, osim jednoga, u pogledu kojega je načelnik općine pri formiranju imenika istaknuo prigovor. Prosvjede protiv godišnjeg imenika porotnika za 1895. godinu također su predsjedniku Vlade i ministru pravosuđa podnijeli općinski odbori Motovuna, Višnjana i Vrsara te općinsko poglavarstvo Rovinja, i to „zbog povrede prava, osjećaja Talijana i zakonskih odredaba“.⁴²

Dana 7. prosinca 1894. talijanski zastupnik iz Istre u Carevinskom vijeću dr. Bartoli podnio je ministru pravosuđa grofu Schönbrunu interpelaciju, u kojoj navodi kako je iz posve pouzdanih izvora saznao da su pri nedavnom sastavljanju godišnjeg imenika porotnika za 1895. kod Okružnog suda u Rovinju, suprotno dotadašnjoj praksi, bile

³⁹ Spomenuta naredba o sastavljanju porotničkih imenika odnosila se na cijelo područje Primorja te je stoga, osim za Okružni sud u Rovinju, vrijedila i za Okružni sud u Gorici i Viši zemaljski sud u Trstu. Istarski Talijani proti porotnim listinam, *Naša sloga*, br. 51-52, Trst, 20. XII. 1894., str. 6-7; Una nuova ordinanza del Ministro di giustizia, *L'Istria*, br. 673, Parenzo, 8. XII. 1894., str. 1.

⁴⁰ U § 9. Zakona o sastavljanju porotničkih imenika od 23. svibnja 1873. izrijekom je navedeno da se među osobama unesenima u praimenike moraju naznačiti one osobe koje su, među ostalim, „u zemljah, u kojih se govori više jezika, poradi jezikoslovne vještine osobito prikladne za službu porotničku“.

⁴¹ Nove interpelacije u carevinskom vijeću, *Naša sloga*, br. 50, Trst, 13. XII. 1894., str. 3.

⁴² Le proteste dei Comuni sulla formazione delle liste dei Giurati, *L'Istria*, br. 675, Parenzo, 22. XII. 1894., str. 1-2; Istarski Talijani proti porotnim listinam, *Naša sloga*, br. 51-52, Trst, 20. XII. 1894., str. 6-7.

isključene sve osobe koje, osim talijanskog, nisu poznavale drugi slavenski jezik. Nadalje ističe kako se takvo postupanje ne može pripisati vlastitoj inicijativi suda u Rovinju, nego je riječ o nalogu odozgo. Moguće je razabrati da je tendencija bila proširiti primjenu načela dvojezičnosti i na porotnike, to više što su te godine u komisiju kao pouzdanici bili uzeti posve drugi građani negoli ranijih godina, pa su bili posve nepripremljeni i nisu bili u stanju podnijeti potrebne primjedbe. Svi oni koji u Istri posjeduju zakonom propisane kvalifikacije za porotničku službu, pa čak i kada su druge narodnosti, gotovo bez iznimke znaju talijanski jezik. Nasuprot tome pripadnici talijanske narodnosti ne razumiju druge jezike, i to zbog toga što je njihov jezik u općoj uporabi u cijeloj Istri.⁴³

Prema njegovu mišljenju, čak i kada bi bilo moguće pronaći dovoljan broj osoba u Istri koje bi, uz to što imaju kvalifikacije za porotnike, poznavale talijanski te slavenski jezik, a to je zapravo jako dvojbeno, ovo bi nužno dovelo do toga da bi od porotničke službe bili isključeni stanovnici gradova, koji su uglavnom Talijani te koji predstavljaju obrazovani sloj i inteligenciju Istre. Isključenje obrazovanog dijela stanovništva od vršenja jednog dosad njima zakonom zajamčenog prava moglo bi sniziti intelektualni nivo porotnih sudova, što bi moglo imati velike štete za pravosuđe.⁴⁴

Pošto je iznio gore navedene tvrdnje, dr. Bartoli je postavio upit je li ministru poznato da je prilikom sastavljanja godišnjeg porotničkog imenika za 1895. godinu za područje Okružnog suda u Rovinju bio isključen velik broj građana koji su ispunjavali kvalifikacije za porotnika, uz izgovor kako ne poznaju nijedan drugi jezik osim talijanskog, te što će poduzeti kako bi se godišnji imenik za 1895. ispravio.⁴⁵

Zatim su 11. prosinca 1894. reagirali hrvatski zastupnici iz Istre, među kojima su se isticali Laginja i Spinčić, također podnošenjem interpelacije ministru pravosuđa. Naime smatrali su nužnim postaviti sljedeći upit: „Jeli se kod sastavljanja godišnjih porotničkih lista kod sudbenih dvorova u Trstu i u Rovinju uzelo potrebiti obzir na znanje hrvatskoga ili slovenskoga jezika kod onih osoba, koje imadu inače i ostala svojstva za tu službu, da se tako u članku 19. državnog temeljnog zakona od dne 21. decembra 1867. D.Z.L. br. 142. izraženo načelo o ravnopravnosti, te u postojećem kaznenom postupniku provedena načela o neposrednosti i ustmenosti postupka obzirom na hrvatsku (slovensku) narodnost u Istri, već jednom u kriepost dovedu?“⁴⁶

⁴³ Interpellation des Abgeordneten Dr. Bartoli und Genossen an Seine Exellenz der Herrn Justizminister Grafen Schönbrun. Haus der Abgeordneten.-328. Sitzung der XI. Session am 10. December 1894, u: *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes im Jahre 1894*, XI. Session, XIII. Band, 306. bis 335. Sitzung (S. 15007 bis 16568.), Wien, 1894, str. 16194-16195.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Interpelacija zastupnika dra. Laginje, Spinčića i drugova, stavljena na njegovu preuzvišenost g. ministra pravosuđa u sjednici carevinskoga vieća dne 11. t. m., *Naša sloga*, br. 51-52, Trst, 20. XII. 1894., str. 5; Interpellation der Abgeordneten Dr. M. Laginja, Spinčić und Genossen an Seine Exellenz den Herrn Justizminister. Haus der Abgeordneten. - 330. (Abend-) Sitzung der XI. Session am 11. December 1894., u: *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen*

Brojni prosvjedi Talijana u Istri protiv godišnjeg porotničkog imenika za 1895. imali su učinka.⁴⁷ Godine 1895. prvi je put od uvođenja porote u austrijsko zakonodavstvo predmetom sudskog pretresanja bila zakonitost jednog godišnjeg imenika porotnika. Ministarstvo pravosuđa naložilo je povodom protesta koji je bio podnesen protiv sastavljanja godišnjeg porotničkog imenika za 1895. godinu pri Okružnom sudu u Rovinju Višem zemaljskom sudu u Trstu da ispita zakonitost postupka njegova sastavljanja. Međutim Viši zemaljski sud u Trstu proglasio se nenadležnim za to pitanje. Kao posljedica ništavne žalbe koju je protiv te odluke podnio generalni prokurator i koju je zastupao generalni advokat dr. Schrott, Vrhovni sud, pod predsjedanjem prvog predsjednika dr. von Stremayra, odlučio je da je ovakvim zaključkom Viši sud u Trstu povrijedio zakon te mu je stoga naložio da predmet ponovno razmotri u skladu sa zakonom.⁴⁸

U nastavku slijede bitni razlozi donošenja navedene odluke. Nakon što je sastavljen godišnji porotnički imenik za područje Okružnog suda u Rovinju za 1895. godinu, pouzdanici koji su činili sastav komisije za formiranje godišnjeg imenika uputili su protest predsjedništvu Okružnog suda u Rovinju, u kojemu su prigovorili da se prilikom sastavljanja godišnjeg imenika propustilo pročitati naglas porotničke praimenike te da su zbog toga bili ograničeni u slobodnom izboru osoba sposobnih za porotničku službu. Provedena službena istraga pokazala je da su iz praimenika pročitana samo imena onih osoba koje su od strane političkih kotarskih vlasti bile označene kao najsposobnije za porotničku službu. Istraga je također pokazala kako je komisiju, osim predsjednika okružnog suda, tri suca i tri pouzdanika (§ 11. Zakona o sastavljanju porotničkih imenika od 23. svibnja 1873.) činio još jedan sudski pomoćni službenik, koji je komisiji, po nalogu predsjednika, donio unaprijed pripremljen materijal za vijećanje, ali on osobno nije sudjelovao pri samom glasovanju.

Ministarstvo pravosuđa, koje je sa stanjem stvari bilo upoznato preko predsjedništva Višeg zemaljskog suda u Trstu, naložilo je da se Višem zemaljskom sudu u Trstu dostave spisi radi provjere zakonitosti postupka. No Viši zemaljski sud u Trstu proglasio se nenadležnim za takvu provjeru polazeći od shvaćanja kako je, prema § 15. ZKP-a 1873, sud drugog stupnja dužan nadzirati djelatnost nižih kaznenih sudova na svojem području samo ako se pritom radi o mjerama koje ti sudovi mogu poduzimati temeljem ZKP-a. U dotičnom slučaju radilo se o žalbi koja se odnosila na primjenu jednog posebnog zakona izvan ZKP-a, i to Zakona o sastavljanju porotničkih imenika od 23. svibnja 1873., prema kojemu se sastavljanje porotničkih godišnjih imenika tretiralo kao administrativni posao, čija je provedba bila povjerena predsjedniku suda prvog stupnja, bez konzultiranja državnog odvjetništva. Prema mišljenju Višeg zemaljskog suda u Trstu, ispitivanje zakonitosti postupka sastavljanja godišnjeg imenika trebalo je biti povjereno tijelima

Reichsrathes im Jahre 1894, XI. Session, XIII. Band, 306. bis 335. Sitzung (S. 15007 bis 16568), Wien, 1894, str. 16267.

⁴⁷ Vika pomaže!, *Naša sloga*, br. 10, Trst, 7. III. 1895., str. 1.

⁴⁸ Aus dem Gerichtssaale. Wien, 25. Februar. (Die Geschwornenliste von Rovigno), *Neue Freie Presse*, br. 10959, Wien, 26. II. 1895., str. 7; Ancora sulla lista dei Giurati di Rovigno. Importanti Rivelazioni, *L' Istria*, br. 686, Parenzo, 9. III. 1895., str. 1.

pravosudne uprave, i to predsjedništvu Višeg zemaljskog suda u Trstu, odnosno u daljnjem stupnju Ministarstvu pravosuđa.

Povodom ništavne žalbe Vrhovni je sud ustanovio kako navedeno shvaćanje Višeg zemaljskog suda o pitanju nadležnosti nije bilo točno. U konkretnom slučaju nije se radilo o odlučivanju o protestu pouzdanika, koji inače nije predstavljao žalbu jer ona uopće nije bila dopuštena protiv godišnjeg porotničkog imenika. Radilo se o tome da je u biti prava na nadzor iz § 15. ZKP-a 1873 to što je viši zemaljski sud dužan po službenoj dužnosti i u javnom interesu istraživati i uklanjati nepropisne postupke za koje je saznao na bilo koji način. Stoga je ovdje protest pouzdanika bio samo način na koji je viši zemaljski sud saznao za činjenice koje su mogle utjecati na zakonitost postupka sastavljanja godišnjeg imenika. Je li sastavljanje porotničkih imenika regulirano samim ZKP-om 1873 ili pak posebnim zakonom koji je donesen uz ZKP, to je samo pitanje tehnike zakonodavca, čime se ne dira u unutarnju bit zadaće koja je bila povjerena komisiji. Stoga pitanje predviđa li zakon sastavljanje porotničkih imenika kao administrativnu ili kao sudsku djelatnost treba razmotriti ne samo po čisto vanjskom kriteriju koji ističe Viši zemaljski sud u Trstu nego i prema drugim gledištima koja su se nalazila u samoj stvari. U prvim stadijima, i to sve do formiranja godišnjeg imenika, sastavljanje porotničkih imenika bilo je povjereno upravnim vlastima, a u daljnjim stadijima, počevši od formiranja godišnjeg imenika, ono je bilo povjereno sudovima. Time što je zakon sastavljanje godišnjeg imenika predao u ruke komisije sastavljene od predsjednika suda prvog stupnja, sudaca i pouzdanika, koja je vijećala pod predsjedanjem predsjednika suda, može se jasno razaznati da je zakonodavac nastojao osigurati već u ovom stadiju formiranja imenika garancije sudskog postupka i pridržavanje zakonskih formi. Sastavljanje godišnjeg imenika predstavlja jako važnu pripremu za porotno suđenje te je zbog velike važnosti zakonodavac tu fazu sastavljanja porotničkih imenika povjerio sudskoj komisiji. Zadaća pravosudne uprave, tj. Ministarstva pravosuđa i predsjedništva Višeg zemaljskog suda, jest administrativno vođenje sudstva, čemu je pripadao i glavni nadzor nad sudovima. Ukratko, zadaća je pravosudne uprave brinuti se za redoviti tijek pravosuđa, ona nije pozvana ulaziti u materijalni sadržaj presuda niti ispitivati pravna gledišta suda. To bi bilo protivno zajamčenoj samostalnosti i neovisnosti sudova predviđenoj u čl. 6. Temeljnog državnog zakona o vlasti sudačkoj od 21. prosinca 1867. Tako se primjerice pravosudna uprava treba pobrinuti za to da, u skladu s čl. 11. Zakona o sastavljanju porotničkih imenika od 23. svibnja 1873., sazvana komisija pravovremeno obavlja svoju zadaću kako bi se porotno suđenje moglo neometano vršiti. Odluku o pitanju je li postupanje sudske komisije pri sastavljanju godišnjeg imenika bilo u skladu sa zakonskim propisima, odnosno je li sumnja u zakonitost postupka komisije u konkretnom slučaju bila opravdana ili ne, Ministarstvo je pravosuđa s pravom odbilo te je ispunilo svoju zadaću kao vrhovna nadzorna vlast time što je ispitivanje tog pitanja prenijelo na sud, i to u skladu s § 15. ZKP-a 1873 na viši zemaljski sud.

Zbog navedenih je razloga ništavna žalba radi obrane zakona koju je podnio generalni prokurator bila prihvaćena te je bilo odlučeno da o navedenom pitanju treba odlučiti Viši

zemaljski sud u Trstu. U veljači 1896. tršćanski Viši zemaljski sud proglasio je nezakonitim godišnji imenik porotnika za područje Okružnog suda u Rovinju, ukinuo ga i naložio sastavljanje novog imenika. Komisija za sastavljanje novog godišnjeg imenika porotnika za 1895. sastala se 8. ožujka 1896. pri Okružnom sudu u Rovinju.⁴⁹ U talijanskim pokrajinskim te u pojedinim bečkim listovima taj se ishod smatrao potpunom pobjedom talijanskog elementa u Istri budući da je, prema njihovim navodima, u novom godišnjem imeniku porotnika među ukupno 216 porotnika bilo samo 40 onih koji su poznavali oba zemaljska jezika, a među njima je bilo samo 10 Hrvata.⁵⁰

Kako bi se u potpunosti razjasnile stvari, to više što je dotični događaj trebalo staviti u kontekst demonstracija i svega onoga što se prethodnih mjeseci zbivalo u Primorju, a to je znatno prelazilo okvire uobičajene djelatnosti talijanskog elementa za zaštitu svoje narodnosti, istarski zastupnici Spinčić, Laginja i drugi 19. ožujka 1895. u Carevinskom vijeću u Beču podnijeli su interpelaciju cjelokupnoj vladi, koja je sadržavala sljedeće upite: 1) po kojim se načelima postupalo kod Okružnog suda u Rovinju prilikom sastavljanja prvog godišnjeg imenika za 1895. godinu; 2) kako je došlo do toga da je pri drugom sastavljanju godišnjeg imenika znatno smanjen broj onih osoba koje su ranije bile proglašene sposobnima za porotničku službu zbog poznavanja obaju zemaljskih jezika; 3) kako vlada misli opravdati isključenje navedenih osoba s obzirom na to da među Hrvatima koji su inače sposobni za porotničku službu velik broj njih poznaje oba zemaljska jezika te na to da prema posljednjem službenom popisu stanovništva na području nadležnosti Okružnog suda u Rovinju živi 122.000 Hrvata i jedva 88.000 Talijana; 4) je li vlada voljna odrediti uklanjanje novih nedostataka u primjeni zakona koji su se potkrali prilikom ponovljenog sastavljanja godišnjeg imenika, a na štetu velike većine stanovnika područja okružnog suda u Rovinju?⁵¹

6. KRITIČKI OSVRT NA INSTITUT POROTE U ISTRI U ZASTUPNIČKOJ KUĆI CAREVINSKOG VIJEĆA 1896.

Problemi u primjeni porote u Istri često su bili predmetom rasprava i interpelacija u Zastupničkoj kući Carevinskog vijeća. Jedan od važnijih istupa o tom problemu bio je onaj Matka Laginje, koji je bio uvelike uvjetovan njegovim vlastitim iskustvom kao pravnika i odvjetnika. U svojem govoru u Zastupničkoj kući Carevinskog vijeća dana 19. ožujka 1896., prigodom rasprave o proračunu Ministarstva pravosuđa, pozvao je Vladu na to da posebnu pozornost obrati na stanje pravosudne uprave u Primorju, a poglavito: „neka gleda na to, da se brani načelo ustmenosti i neposrednosti kaznenoga postupka, pak da Hrvat i Slovenac budu odgovarati, kao i Talijan, samo pred porotnici i sudci takovimi, koji znadu njihov jezik i neka se pobrine za to, da načela pravednosti takodjer u pogledu

⁴⁹ La nuova lista dei giurati, *L'Istria*, br. 685, Parenzo, 2. III. 1895., str. 1.

⁵⁰ La nuova lista dei giurati, *L'Istria*, br. 687, Parenzo, 16. III. 1895., str. 1.

⁵¹ Interpellation der Abgeordneten Spinčić, Dr. Laginja und Genossen an die k.k. Gesamtregierung, Haus der Abgeordneten. - 355. Sitzung der XI. Session am 19. März 1895, u: *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes in den Jahren 1894 und 1895*, XI. Session, XIV. Band, 336. bis 361. Sitzung (S. 16569 bis 17971), Wien, 1895, str. 17645.

hrvatskoga i slovenskoga pučanstva budu uporabljena bezuvjetno, bez ikojeg političkog obzira.“⁵²

U svojem obrazloženju Laginja navodi kako je smiješno smatrati porotnike „pučkim sucima“ optuženika u onim slučajevima kada je njihov narodni politički smjer u potpunosti suprotan od optuženikova i ako povrh toga ne znaju njegov jezik. Zatim upozorava da opisana situacija postoji u Primorju, i to samo u pogledu Slavena. Načela javnosti i usmenosti postupka, koji su „ures našeg kaznenog pravilnika“, poništavaju se time što se Hrvati i Slovenci u Primorju moraju braniti pred porotnicima koji ne poznaju njegov jezik, tako da je uvijek potrebno uzeti tumača, kojih ima takvih što nikad nisu formalno položili ispit iz dotičnog jezika. Pritom je ponajprije mislio na famoznog rovinjskog tumača bačvara Moscardu.

Laginja se protivio mogućnosti osnivanja dviju porota (talijanske i hrvatske) na području Istre: „Ne, nikako, dok je god moguće uzdržati tu uredku bez dieljenja narodnostih, jer gospodo, pravednost nesmiye poznati medjah narodnih, ona je kći božja, nju treba da uzmognu isti ljudi dieliti svima bez razlike jezika i osvjedočenja. Ja držim, da se ona može davati i bez pitanja: tko je Hrvat, tko Talijan, nego se ima pitati: tko pozna jezik optuženika.“⁵³ Stoga Talijan koji zna oba jezika i koji je inače sposoban za porotničku službu može biti porotnikom kako za Talijana tako i za Hrvata. Isto tako Hrvat koji zna oba jezika i ispunjava kvalifikacije za porotnika treba biti sposoban biti porotnikom i za Talijana. To se, prema Laginjinu mišljenju, u Istri moglo postići na sljedeći način. Najprije je trebalo nastojati da sjedište okružnog suda bude premješteno iz Rovinja u Pazin ili Pulu jer se u tim gradovima i njihovoj neposrednoj okolici mogu lakše pronaći ljudi koji znaju oba jezika i koji bi se unijeli u dopunski imenik porotnika. U Rovinju to nije bilo moguće zbog toga što je njegovo stanovništvo bilo isključivo talijanske narodnosti.⁵⁴ Pritom ističe kako taj zahtjev nije uperen protiv Rovinja i da bi taj grad mogao dobiti odštetu time da se poveća tamošnja tvornica duhana, konkretno zapošljavanjem više radnika, i većim pomaganjem ribarstva; u tom bi se slučaju gubitak, kojega se neki boje, jedva osjećao.

U pogledu sastavljanja glavnog imenika porotnika dovoljno će biti strogo pridržavanje odredaba Zakona o sastavljanju porotničkih imenika od 23. svibnja 1873. S jedne strane trebalo bi uzeti i one porezne obveznike koji plaćaju 5 for. državnog poreza jer preduvjet za to postoji, inače se ne bi moglo dobiti prvotnih 800 porotnika koji se unose u praimenik. S druge strane trebalo bi iz praimenika uzeti u godišnji imenik samo one inače sposobne osobe koje poznaju oba jezika. Takvih će bez sumnje biti 216, tj. najmanji broj pri kojem se mora ostati, a da ne treba dopunjavati iz praimenika u smislu § 19. Zakona o

⁵² Govor zastupnika dra. M. Laginje, izrečen u zastupničkoj kući carevinskoga vieća u Beču dne 19. marča 1896. prigodom razprave o proračunu ministarstva pravosudja (po stenografičkih bilježakah). V. O poroti, *Naša sloga*, br. 13, Trst, 26. III. 1896., str. 2.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ Da bi se vidjelo u kojoj je mjeri grad Rovinj bio i ostao po narodnosti talijanski grad, dovoljno je navesti kako je prema službenim statističkim podacima za 1910. od 12.323 stanovnika koji su u njemu obitavali bilo svega 57 Hrvata. Analiza prezimena upućuje na to da je među Talijanima bilo puno odnarođenih Hrvata. Milanović, 1973, str. 206.

sastavljanju porotničkih imenika. Ako ih ne bi bilo toliko, onda bi se, dakako, morali dopuniti u smislu § 19. iz praimenika.

Glede prigovora da će na navedeni način stotine Talijana izgubiti pravo da budu „pučki suci“, jer oni rijetko znaju drugi jezik, a kod Hrvata je to učestalije, Laginja odgovara: „Nu, gospodo moja gdje je to pisano, da Talijan ima pravicu suditi Hrvatima, ako ne zna njegovog jezika? Ja to ne nadjem zapisano. U ostalom Hrvatima bi onda više bilo za porotnike, ne zato, jer su Hrvati, nego zato, jer oni poznaju također jezik Talijana, koj bi došao pred sud bilo kao svjedok, bilo kao optuženik.“⁵⁵ Osim toga, navedeni prigovor bio je političke naravi, čega u pitanjima pravosudne uprave ne bi smjelo biti: „Misli li tkogod, da će s našim pravom Talijanom biti učinjena krivica, onda bi visoka vlada već odavna bila morala predložiti nam zakon, po kojem bi se listine porotnika imale sastaviti odijeljeno po narodnostih, ali se onda nikako ne smije prigovarati nam, da mi mješamo politiku u sudbenost. Drugi to čine, ne mi.“⁵⁶

U nastavku svojega govora Laginja je naveo nekoliko primjera koji upućuju na probleme sudstva u Istri, među kojima i nekoliko predmeta koji su bili raspravljani pred porotom u Rovinju.⁵⁷

Prvi slučaj odnosio se na postupak pred porotnim sudom u Rovinju zbog prijestupa uvrede poštenja počinjenog putem tiska (§§ 488. b), 491. i 493. KZ-a 1852), koji je privatnom tužbom pokrenuo don Anton Jakić, svećenik iz Pule. Optuženici su bili dr. Marco Tamaro, urednik novina *L'Istria* iz Poreča, i don Antonio Maria Basilisco, župnik iz Pule. Glavna rasprava održana je 27. lipnja 1888. Pravni zastupnik tužitelja bio je dr. Forlani, dok je funkciju branitelja optuženika obnašao dr. Glezer. Radilo se o tome da je hrvatski svećenik tužio talijanskog svećenika i urednika talijanskih novina za uvredu poštenja počinjenu jednim člankom. Na raspravi je utvrđeno da je tuženi svećenik bio autor spornog članka, što je bilo i potvrđeno iskazom trećeg svećenika pod prisegom. Svi svjedoci koji su bili saslušani na prijedlog optuženika iskazivali su se povoljno za tužitelja. No usprkos tome porotnici su izrekli oslobađajući pravorijek i optuženici su bili oslobođeni.⁵⁸

Drugi slučaj također se odnosi na postupak pred porotom zbog prijestupa uvrede poštenja počinjenog putem tiska (§§ 488. b) i 493. KZ-a 1852), koji je pokrenuo privatni tužitelj Nikola Turato, svećenik iz Krka. Njega je zastupao Riccardo Camber. Optuženik je bio Carlo Martinolich, urednik talijanskih novina *Giovine Pensiero* iz Pule. U svibnju 1893. u spomenutim novinama bio je objavljen dopis s Krka u kojem se navodi da je svećenik Turato na povratku kući s orgija koje su bile održane u kući mons. Volarića zbog pijanstva

⁵⁵ Govor zastupnika dra. M. Laginje, izrečen u zastupničkoj kući carevinskoga vieća u Beču dne 19. marča 1896. prigodom razprave o proračunu ministarstva pravosudja (po stenografičkim bilježakah). V. O poroti, *Naša sloga*, br. 13, Trst, 26. III. 1896., str. 2.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ V. Nekoji primjeri sudstva u Istri, *Naša sloga*, br. 14, Trst, 2. IV. 1896., str. 2.

⁵⁸ Dibattimento in vista, *L'Istria*, br. 336, Parenzo, 19. V. 1888., str. 3; Assoluzione, *L'Istria*, br. 342, Parenzo, 30. VI. 1888., str. 3.

pao i slomio ruku. Glavna rasprava održana je 5. prosinca 1893. pod predsjedanjem savjetnika Okružnog suda u Rovinju dr. Antona Tušara. Saslušano je nekoliko svjedoka, među kojima i spomenuti mons. Volarić, dr. Domenico Trinajstić, liječnik Fabijanić i drugi, i svi su oni odreda svojim iskazom teretili tuženika tvrdeći da se don Turato potpuno trijezan poskliznuo na ledu koji je prekrrio cestu. Nekolicina drugih svjedoka, bez poricanja leda kao mogućeg uzroka pada, upozoravala je na glasine koje su u to vrijeme kružile Krkom i koje su, pod uvjetom da su bile istinite, davale povoda za vjerovanje da je pad bio posljedica pijanstva. U prilog posljednjoj tvrdnji išla je i potvrda koju su izdale općinske vlasti Krka. U njoj se navodi da don Turato nije bio baš posve uzorit svećenik (*il vero prete del vangelo*). Usprkos tome što je većina svjedoka teretila tuženika te usprkos tome što tuženik nije uspio dokazati dotični slučaj pijanstva kao ni općenito okolnost da je don Turato bio pijanica porotnici su jednoglasno zanijekali glavno pitanje o krivnji optuženika. Time je otpala potreba za odgovaranjem na sporedno pitanje koje se odnosilo na dokazivanje istine prema § 490. KZ-a 1852.⁵⁹

Treći slučaj odnosio se na zločine pronevjere i prijevare, za koje je optužen Talijan Leopoldo Ivancich (pok. Leopoldo), svećenik iz Malog Lošinja. Glavna rasprava pred porotnim sudom u Rovinju održana je 2. prosinca 1895. Optužbu je zastupao zamjenik državnog odvjetnika dr. Zencovich, a obranu odvjetnik dr. Basilisco. Predsjednik porotnog suda bio je savjetnik Okružnog suda u Rovinju Augusto Jacopig, a ostali članovi sudskog vijeća bili su suci Petronio i Calegari, sa zapisničarom Strausgitlom. Usprkos tome što je optuženik priznao da je protupravno prisvojio više od 3000 fior. imetka župne crkve i drugih zaklada te da je nedostatke prikrio s prijevarno učinjenim zajmovima u iznosu od 11.000 fior., rovinjska ga je porota u potpunosti oslobodila krivnje.⁶⁰

Posljednji navedeni slučaj odnosio se na optužbu protiv načelnika Baške na otoku Krku Bartola Pajalića, koji je terećen za zločin zlouporabe službene vlasti. Pri izborima za Istarski sabor u travnju 1895. Carlo Martinolich, inače urednik novina *Giovine Pensiero* iz Pule, stigao je u Bašku u posjet prijateljima kako bi pružio potporu talijanskoj stranci. Tom je prigodom, po nalogu optuženika, pritvoren. Glavna rasprava održana je 4. i 5. prosinca 1895. pod predsjedanjem savjetnika Okružnog suda u Rovinju dr. Luigija de Manincora. Zanimljivo je da je branitelj optuženika bio upravo Laginja. Budući da se na glavnoj raspravi nisu pojavili ni optuženik ni njegov branitelj, optuženiku je po zakonu bio postavljen branitelj koji ga je trebao zastupati tijekom rasprave u njegovoj odsutnosti. Izbor je pao na savjetnika Okružnog suda u Rovinju Zörrera.⁶¹ U pogledu samog činjeničnog stanja Laginja navodi da je „jedan talijanski agitator“ (Carlo Martinolich) bio pritvoren pošto je izjavio da kod sebe nema ničeg opasnog, a pretragom je zatim kod njega pronađen napunjen revolver, za koji nije imao oružani list. Navedeno pritvaranje nije se svidjelo „jednomu visokomu gospodinu i kotarskomu komisaru u Krku“. Porotnici su optuženika proglasili krivim te je bio osuđen na šest mjeseci teške tamnice. Osuđenik je

⁵⁹ Corte d' Assise, *L' Istria*, br. 621, Parenzo, 9. XII. 1893., str. 3.

⁶⁰ Corte d' Assise, *L' Istria*, br. 725, Parenzo, 7. XII. 1895., str. 3.

⁶¹ Corte d' Assise, *L' Istria*, br. 725, Parenzo, 7. XII. 1895., str. 3.

bio Hrvat, a porotnici su bili Talijani ili potalijančeni renegati. Bio je to pravorijek čisto političke naravi.⁶² U prilog ocjeni da se doista radilo o čisto političkom pravorijeku govori i okolnost da je Kasacijski sud u Beču, povodom ništavne žalbe optuženika, ukinuo navedenu presudu te je naložio ponavljanje kaznenog postupka pred porotnim sudom u Zadru. Porotni sud u Zadru u ponovljenom je postupku oslobodio optuženika.⁶³

Ministar pravosuđa grof Gleispach u svojem je odgovoru na Laginjin govor izjavio kako jezično pitanje u Istri spada među najteže probleme u cijeloj Monarhiji jer se tu ne radi samo o talijanskom i njemačkom jeziku nego i o hrvatskom i slovenskom jeziku, koji su, doduše, srodni, ali ipak i toliko različiti da poznavanje jednog jezika nije dostatno da bi se uredovalo na drugom jeziku. Laginjine pritužbe smatra djelomično opravdanima. Ministar se u potpunosti složio s tim kako je posve neprimjereno da se porotne rasprave provode s tumačima, što može potvrditi i iz vlastitog iskustva: „Ne ima stvari mučnije, skoro sam rekao dosadnije, nego jedna porotna razprava, pri kojoj treba tumača. K tomu dolazi još, da tumači, osim vrlo riedkih, ne obavljaju dobro svoju službu. Onda dolazi još okolnost, da se skoro posvema izgubi glavna korist, koju daje porotna razprava, naime neposredan utisak od izjave svjedoka i optuženika na porotnike, dakle u kratko izgubljena je skoro posve ustmenost.“⁶⁴ No mišljenja je kako rješenja koja je predložio Laginja nije moguće realizirati prema postojećem Zakonu o sastavljanju porotničkih imenika.

7. POROTA I OSUDE NA SMRTNU KAZNU

U službenim statističkim evidencijama pronalazi se podatak da je od 1874. godine, tj. od uvođenja porotnih sudova u Austriju, broj izrečenih smrtnih osuda znatno porastao. Primjerice dok je u razdoblju od 1854. do 1873. na smrtnu kaznu bilo osuđeno samo 836 zločinaca (od čega su 104 smrtne kazne bile izvršene), u razdoblju od 1874. do 1898. na smrtnu je kaznu osuđeno 2169 osoba, a od toga su ih 74 izvršene. Glavni uzrok tog znatnog porasta smrtnih osuda ne treba tražiti u porastu zločina za koje je bila zapriječena smrtna kazna u navedenom razdoblju, nego u tom što je ZKP-om 1873 uvedeno načelo slobodne ocjene dokaza te je češće dolazilo do osuda za takve zločine zbog toga što su porotnici odluku donosili samo prema svome uvjerenju, do kojeg su dolazili temeljem savjesne ocjene svih dokaza. Prema tome prilikom odlučivanja o krivnji optuženika postojala je veća mogućnost da činjenično stanje podvedu pod zakonska obilježja zločina za koje je bila zapriječena smrtna kazna. Na temelju njihova pravorijeka sud je potom izricao zapriječenu smrtnu kaznu. Nasuprot tome prije uvođenja ZKP-a 1873 i porote sudsko je vijeće prilikom odlučivanja bilo vezano zakonskim dokaznim pravilima koje je

⁶² V. Nekoji primjeri sudstva u Istri, *Naša sloga*, br. 14, Trst, 2. IV. 1896., str. 2.

⁶³ Un assoluzione che equivale ad un colmo; Il processo contro l' ex podestà di Bescanuova, *L' Istria*, br. 754, Parenzo, 27. VI. 1896., str. 4-5.

⁶⁴ Odgovor ministra pravosudja na govor dra. Laginje, *Naša sloga*, br. 14, Trst, 2. IV. 1896., str. 2.

propisivao ZKP 1853. S time u vezi treba promatrati i znatno smanjenje (od oko 80 %) broja osuda na kaznu doživotne tamnice.⁶⁵

Navedeni porast izricanja smrtnih kazni nakon stupanja na snagu ZKP-a 1873 uočljiv je i na području Istre. Temeljem službene statističke evidencije utvrđeno je kako je porotni sud u Rovinju u razdoblju od 1874. do 1912. izrekao ukupno 63 osude na smrtnu kaznu. Sve smrtne kazne izrečene su zbog zločina umorstva (običnog, kao i posebnih vrsta umorstva, §§ 134.-136. KZ-a 1852) i nijedna nije izvršena, dakle u svim slučajevima osuđenik je pomilovan, a smrtna je kazna zamijenjena vremenskom kaznom tamnice. Osuđenici su također bili gotovo isključivo muškarci, osim u pet slučajeva, u kojima su osuđenice bile žene. To ne začuđuje jer je udio žena u ukupnom broju počinitelja kaznenih djela općenito znatno niži od njihova udjela u stanovništvu. Iako žene počine neusporedivo manji broj umorstava od muškaraca, ipak su njihova umorstva međusobno sličnija nego u muškaraca. To je jasno vidljivo iz kratkog opisa predmeta osude. U svim slučajevima radi se o umorstvima počinjenima na štetu osoba iz obiteljskog kruga osuđenice (žrtve su bračni drug, izvanbračno dijete, svekrva i svekar) te je umorstvo bilo počinjeno pod jakim situacijskim pritiskom.

8. PROBLEM NEUTEMELJENIH OSLOBAĐAJUĆIH POROTNIČKIH PRAVORIJEKA

Austrijski zakonodavac predvidio je mogućnost da sud „suspendira“ porotnički pravorijek samo onda ako sudsko vijeće jednoglasno zaključi da se porota u pogledu glavne stvari zabunila *na štetu* optuženika. U tom je slučaju sud imao pravo uputiti stvar novoj poroti u idućoj porotnoj sjednici (§ 332. ZKP-a 1873). Istovremeno nije ništa predvidio kako bi se spriječila neutemeljena oslobođenja od strane porotnika (tzv. sablažnjiva oslobođenja⁶⁶), koja su uslijedila protivno očekivanju upućene pravničke javnosti, i to u slučajevima kada se smatralo da je optuženikova krivnja na glavnoj raspravi bila potpuno dokazana, pa čak i onda kada je postojalo izričito optuženikovo priznanje. U tim slučajevima sud je bio dužan temeljem takva porotničkog pravorijeka donijeti oslobađajuću presudu, a državnom je odvjetniku kao jedina mogućnost preostajalo ulaganje ništavne žalbe Kasacijskom sudu u Beču protiv presude porotnog suda, naravno pod pretpostavkom postojanja nekog od zakonom propisanih razloga ništavnosti.

Navedeni nedostatak bio je uočen odmah nakon stupanja na snagu ZKP-a 1873. U stručnom pravničkom časopisu *Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung* već 1877. upozoreno je na to kako najveća opasnost za opstanak porotnih sudova leži u

⁶⁵ *Oesterreichische Statistik*, Bd. L., Jhrg. 1895., 3. Heft, Die Ergebnisse der Strafrechtspflege in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern im Jahre 1895., Wien, 1898, str. XXXIII; *Oesterreichische Statistik*, Bd. LXI., Jhrg. 1898., 3. Heft, Die Ergebnisse der Strafrechtspflege in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern im Jahre 1898., Wien, 1902, str. XXXIII. Istu ocjenu nalazimo i u: *Österreichische Statistik*, Bd. LXIX., Jhrg. 1899., 3. Heft, Die Ergebnisse der Strafrechtspflege in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern im Jahre 1899., Wien, 1903, str. XXV.

⁶⁶ Vladimir Bayer, *Problem sudjelovanja nepravnik u savremenom kaznenom sudovanju*, Štamparija Merkantile, Zagreb, 1940, str. 146.

neutemeljenim oslobađajućim pravorijecima (*ungerechtfertigten Freisprechungen*) te kako su takvi opasni potezi porotnika omogućeni postojećim zakonskim uređenjem. Stoga je potrebno pravodobno poboljšati postojeće propise. Kao prijedlog kojim bi se mogla ograničiti samovolja porotnika navodi se davanje pravno obvezujuće pravne pouke, kojom bi se porota prisilila na donošenje odluka s skladu sa zakonom.⁶⁷

Razlozi neutemeljenih oslobođenja mogu se pronaći u neizvjesnosti porote u pogledu kazne koju će optuženiku odmjeriti sud u slučaju potvrde pitanja o krivnji te u stajalištu porote kako je kazna koja je zakonom predviđena za kazneno djelo za koje se optuženik tereti prestroga. Zbog straha da bi sud osudio optuženika na kaznu koju porota smatra nepravednom i prestrogom ona ga je oslobađala krivnje iako ga je smatrala krivim.⁶⁸ Do neutemeljenih oslobađajućih porotničkih pravorijeka dolazilo je i zbog sentimentalnosti porotnika, suosjećanja s počiniteljem, pod utjecajem političke pripadnosti optuženika i sl.⁶⁹

U posljednjim desetljećima Monarhije u Ministarstvu pravosuđa započeo se voditi popis u koji su se unosili svi oni porotnički pravorijeci kojima su, prema mišljenju sudaca i državnih odvjetnika, optuženici bili posve neutemeljeno oslobođeni krivnje ili su pak bili neosnovano proglašeni krivima za blaže kvalificirano djelo od onoga u optužnici. Na taj su način u razdoblju od 1891. do 1920. zabilježena 843 „pogrešna“ porotnička pravorijeka (*Fehlsprüche*).⁷⁰ Ovdje se dakako postavlja pitanje kriterija prema kojemu se neki porotnički pravorijek smatrao pogrešnim, a taj je kriterij bio subjektivne naravi: mišljenje državnog odvjetništva i sudaca. Analiza posljednjih stotinu zabilježenih „pogrešnih“ pravorijeka, koji su uneseni pred sam kraj Monarhije, upućuje na sljedeće: najveći dio „pogrešnih“ pravorijeka donesen je u postupcima zbog imovinskih delikata, pri čemu se najčešće radilo o krađama, pronevjerama i prijevarama, a samo u jednom slučaju posrijedi je bilo razbojništvo, kod kojega su porotnici oslobodili od krivnje samo mlađe supočinitelje. U više od 75 % slučajeva postojalo je priznanje optuženika. Što se pak tiče krvnih delikata (na koje se odnosila svega 1/5 unesenih pravorijeka), od 17 slučajeva u kojima je bio naznačen odnos počinitelja i žrtve, u 15 slučajeva žrtva je pripadala najužem osobnom krugu počinitelja. Počinitelj je uglavnom bio na dobrom glasu i najčešće je počinjenje djela bilo uvjetovano jakim očajem, koji je bio posljedica dugogodišnjeg zlostavljanja od strane žrtve, neuzvraćene ljubavi ili nevjernosti žrtve.⁷¹

⁶⁷ Zur Anwendung der Strafproceßordnung. LVIII. (J.v.W.) Wo liegt die Gefahr für die Zukunft der Schwurgerichte?, *Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung*, god. XXVIII, Neue Folge god. XIV, br. 4, Wien, 12. I. 1877., str. 13-14.

⁶⁸ Bayer, 1940, str. 146-147.

⁶⁹ *Ibid.*, str. 148-149.

⁷⁰ U literaturi se navedeni popis označava kao *Verzeichnis der 843 Fehlsprüche*. Alice Sadoghi, *Thesen zur Geschworenengerichtsbarkeit - historische Aufarbeitung und Perspektiven*, Johannes Kepler Universität Linz, Linz, 2007, str. 34; Susanne Zimprich, *Historische Entwicklung und gegenwärtige Bedeutung der Geschworenengerichtsbarkeit in Österreich*, doktorska disertacija, Wien, 1995, str. 75-78.

⁷¹ Zimprich, 1995, str. 76.

Neutemeljenih oslobađajućih porotničkih pravorijeka nesumnjivo je bilo i u praksi porotnog suda u Rovinju. U nastavku će biti ukratko predstavljena dva takva slučaja, u kojima su na objektivnost porotnika utjecale različite okolnosti: u prvom slučaju radilo se o sentimentalnosti, dok je u drugom slučaju od presudnog utjecaja bila politička pripadnost optuženika.

Dana 6. prosinca 1898. pred porotnim sudom u Rovinju bila je održana rasprava protiv Marije Smocovich, 22 godine, iz Galižane i s prebivalištem u Puli, po zanimanju glačarka. Optuženica se teretila za pokušaj izdajnog ili potajnog umorstva na štetu svojega dugogodišnjeg ljubavnika Ferdinanda Triches. Činjenično stanje ukratko je bilo sljedeće: optuženica i žrtva punih su pet godina održavali ljubavnu vezu, tijekom koje je rođeno i dijete, koje je umrlo nedugo nakon poroda. Tijekom cijelog tog razdoblja žrtva je počiniteljici obećavala brak, no to je odgađala pravdajući se dužnošću izvršenja vojne službe. Tijekom toga vremena počiniteljica ga je i novčano pomagala. Nakon što je žrtva prekinula vezu s počiniteljicom, ona se odlučila osvetiti te je revolverom ispalila tri pucnja prema njemu, no pritom ga je promašila. Nakon toga pokušala je počinuti samoubojstvo ispijanjem kiseline, no uspjeli su joj spasiti život. Usprkos tome što je optuženica u potpunosti priznala počinjenje djela, porotnici su je oslobodili krivnje. Očito je da su ovdje na porotnike utjecali razlozi sentimentalnosti. Takav postupak porotnika posve je u skladu s onim što je gore navedeno, to više ako se uzme u obzir da je branitelj optuženice održao kratak, ali dirljiv završni govor (*una breve ma commovente arringa*).⁷²

Drugi slučaj odnosi se na veliko suđenje koje se održavalo od 29. siječnja pa sve do 21. veljače 1913. pred porotnim sudom u Rovinju protiv pulskog općinskog blagajnika Thomasa Galantea i još devetorice optuženika, također općinskih službenika, koji su terećeni za to da su kroz duže vremensko razdoblje krađama, krivotvorenjem isprava, pronevjerama i prijevarama oštetili pulsku općinsku blagajnu.⁷³ Radilo se o procesu koji je uvelike bio popraćen medijskim publicitetom. Tomu je u znatnoj mjeri pridonijela činjenica da su optuženici bili pripadnici Talijanske liberalne stranke, čime je čitav slučaj poprimio i političku dimenziju. U dnevnom tisku navedeni postupak nazivao se „procesom protiv puljske Kamore“, figurativno od talijanske riječi *Camorra*, koja je označavala tajno udruženje kriminalnih elemenata osnovano u Italiji u 16./17. stoljeću. Time se zapravo htjelo sugerirati kako pulsku općinsku upravu sačinjavaju kriminalna udruženja. Sam ishod kaznenog postupka bio je nevjerojatan. Usprkos dokazanoj krivnji optuženika (naime prvooptuženi Galante u potpunosti je priznao počinjenje djela, što je potvrdio i svojim iskazom na glavnoj raspravi,⁷⁴ dok su drugi optuženici djelomično priznali ili su pak nijekali počinjenje, s time da su njihovi iskazi bili međusobno proturječni⁷⁵) rovinjski su porotnici donijeli oslobađajući pravorijek. Razlog je bilo to što su branitelji u obrani

⁷² Sessione d' Assise, *Idea Italiana*, br. 102, Rovigno, 10. XII. 1898., str. 3-4.

⁷³ Sadržaj optužnice objavljen je u posebnom izdanju pulskog dnevnika *Polaer Tagblatt*, 29. I. 1913., Pula; Prozeß gegen die Gemeindeangestellten Polas, *Polaer Tagblatt*, br. 2390, Pula, 28. I. 1913., str. 2.

⁷⁴ Der Camorraprozeß in Rovigno, *Polaer Tagblatt*, br. 2392, Pula, 30. I. 1913., str. 1-2.

⁷⁵ Der Camorraprozeß in Rovigno. Vierter Verhandlungstag, *Polaer Tagblatt*, br. 2395, Pula, 2. II. 1913., str. 1.

posegnuli za sredstvom koje je kod talijanske rovinjske porote uvijek bilo vrlo uspješno – za politikom. Osim politike, drugi argument branitelja bio je taj da krivnja ponajviše postoji kod optuženikovih nadređenih jer su oni svojim propustom nadzora nad općinskom blagajnom i računovodstvenim knjigama omogućili optuženicima da „kradu i varaju“.⁷⁶

Oslobađajući pravorijek nesumnjivo je bio posljedica utjecaja politike na porotnike. U ovom se slučaju porota, koja je kao zbor građana trebala jamčiti objektivno i nepristrano te time i pravedno suđenje, prometnula u instrument političke zlouporabe. S druge pak strane veliki medijski publicitet doveo je do toga da je sve to kod porotnika djelovalo kao proces koji se ne vodi samo protiv optuženika nego protiv cijele Talijanske liberalne stranke. Naime opozicijski tisak obilno je koristio prilike da diskreditira talijansko vodstvo pulske općine te je više godina upozoravao na malverzacije u pulske općini i na teško financijsko stanje. Pritom se čak navodila i sumnja da pulska općina daje Talijanskoj liberalnoj stranci kod svih važnijih izbora po 200.000 kruna kao pripomoć za izbornu djelovanje.⁷⁷

Povodom ništavne žalbe državnog odvjetništva u Rovinju Kasacijski sud u Beču ukinuo je navedenu oslobađajuću presudu porotnog suda, koja je bila donesena temeljem porotničkog pravorijeka, i to zbog „neke proceduralne pogreške“ (nažalost, nisu dostupni podaci o kakvoj se postupovnoj pogrešci radilo), te je naredio ponovno suđenje, i to pred porotnim sudom u Klagenfurtu. Iz ovoga je vidljivo da je, zbog sumnje u objektivnost rovinjske porote, predmet bio delegiran drugom porotnom sudu.⁷⁸

Postupak pred porotnim sudom u Klagenfurtu trajao je od 9. do 23. prosinca 1913. Od deset optuženika, porotnici su zbog prijevare i pronevjere službeno povjerenog novca osudili samo Galantea, i to na dvije godine strogog zatvora. Pritom su vještaci utvrdili manjak od 115.000 kruna.⁷⁹

9. ZAKLJUČAK

Porotni sud u Rovinju djelovao je od 1874. do 1914., kada je zbog izbijanja I. svjetskog rata naredbom Vlade od 29. kolovoza porota obustavljena. Tijekom 1914. održane su prve dvije redovite porotne sjednice, u ožujku i lipnju. Nadležnost porotnog suda pri Okružnom sudu u Rovinju obuhvaćala je cijelo područje Istre s kvarnerskim otocima, osim četiriju

⁷⁶ Istarska kamorra na optuženičkoj klupi, *Naša sloga*, br. 7, Pula, 13. II. 1913., str. 2; Osuda u procesu kamorre, *Naša sloga*, br. 9, Pula, 27. II. 1913., str. 2; Galante & Co.-freigesprochen, *Polaer Tagblatt*, br. 2412, Pula, 22. II. 1913., str. 1-2.

⁷⁷ Milanović, 1973, str. 197-198.

⁷⁸ Der Process der ehemaligen Gemeindeangestellten, *Polaer Tagblatt*, br. 2661, Pula, 9. XII. 1913., str. 2.

⁷⁹ Der Klagenfurter Prozeß, *Polaer Tagblatt*, br. 2663, Pula, 12. XII. 1913., str. 1; Der Prozess in Klagenfurt, *Polaer Tagblatt*, br. 2665, Pula, 13. XII. 1913., str. 1; Der Prozess gegen die Gemeindeangestellten, *Polaer Tagblatt*, br. 2666, Pula, 14. XII. 1913., str. 1.

sjevnih istarskih kotareva, koji su zbog blizine i bolje prometne povezanosti bili u nadležnosti porotnog suda pri Zemaljskom sudu u Trstu.

Cijelo to razdoblje primjene instituta porote u Istri obilježila je politička i ekonomska dominacija talijanskog elementa, koja se odrazila na strukturu istarske porote. Budući da je sastavljanje porotničkih imenika u početnim fazama bilo povjereno općinskoj samoupravi, koja je redovito bila u rukama Talijana, i onaj mali dio hrvatskog seljačkog pučanstva koji je ispunjavao pretpostavke za porotničku službu redovito je isključivan. Prilikom izrade godišnjeg imenika porotnika, prema izreci zakona, u onim područjima gdje je živjelo više narodnosti moralo se voditi računa o tome da se izaberu osobe koje poznaju više jezika koji su u uporabi. Spomenuta se odredba u Istri uopće nije primjenjivala te su se u godišnji imenik unosile isključivo one osobe koje su poznavale talijanski jezik, bez obzira na to što nisu poznavale hrvatski jezik. Daljnja okolnost koja je pridonosila talijanskom sastavu porote bilo je to što su se zamjenski porotnici uzimali uvijek iz sjedišta porotnog suda, dakle iz Rovinja, koji je bio jako talijansko središte.

Nacionalna struktura porote izravno se odražavala na njezinu jezičnu strukturu: osnovni problem takva sastava porote bilo je nepoznavanje hrvatskog jezika, koji je bio jezik većine stanovništva, a time i većine optuženika. To je dovelo do apsurdne situacije da su se porotne rasprave redovito vodile uz posredovanje tumača, čime su načela usmenosti i neposrednosti rasprave gubila svaki smisao. K tomu su funkciju tumača obnašale nekvalificirane osobe, bez ikakve formalne provjere poznavanja jezika s kojega su tumačile. Optužnice su također redovito sastavljane isprva samo na talijanskom jeziku, a u prvim godinama 20. stoljeća na oba jezika, i to samo u slučaju kada se radilo o hrvatskom optuženiku. Sve je to dovodilo do bitnog ograničavanja mogućnosti okrivljenikove obrane i postavljalo se pitanje njegove stranačke ravnopravnosti u odnosu prema državnom odvjetniku, odnosno njegove mogućnosti da mu se kvalitetno i ravnopravno suprotstavi. Iz dostupnih podataka proizlazi kako su duži završni govori državnog odvjetnika optuženiku uglavnom bili prevedeni sa svega par rečenica. S obzirom na izneseno, moguće je zaključiti kako su optuženici koji su poznavali talijanski jezik zasigurno bili u boljem položaju od optuženika koji su znali samo hrvatski jezik. Sama mogućnost praćenja tijekom rasprave te neposrednog i ravnopravnog suprotstavljanja optužbi postupak je činila pravičnijim nego kada se radilo o hrvatskom optuženiku. Optuženik koji nije poznao sudbeni jezik na svojevrsan način bio sveden na „objekt postupanja“, koji je razumio samo ono što mu je bilo protumačeno i s većom je neizvjesnošću čekao konačnu presudu. Stoga se opravdano nameće zaključak o postojanju diskriminacije i nejednake mogućnosti pravne zaštite u odnosu prema većinskom hrvatskom stanovništvu u Istri.

Nepravilnosti prilikom sastavljanja porotničkih imenika i time nastala situacija koja se odražavala kroz nacionalnu strukturu porote u konačnici su doveli do toga da je prvi put od uvođenja instituta porote u austrijski pravni sustav zakonitost sastavljanja jednog godišnjeg porotničkog imenika, i to za područje nadležnosti Okružnog suda u Rovinju za 1895., bila podvrgnuta sudskom ispitivanju.

Institut porote u Istri je, osim pravnog, poprimio i političko značenje. Problemi primjene porote u Istri bili su često predmetom rasprava i interpelacija prvenstveno hrvatskih, ali i talijanskih zastupnika u Istarskom saboru te u Zastupničkoj kući Carevinskog vijeća. Kao moguća rješenja hrvatski su zastupnici predlagali premještaj sjedišta okružnog suda iz Rovinja u Pulu ili pak osnivanje još jednog porotnog suda na području Istre koji bi bio nadležan samo za hrvatsko stanovništvo.

Središnje vlasti u Beču, ponajprije Ministarstvo pravosuđa, bile su vrlo dobro upoznate s problemima porotnog suđenja u Istri. Važno je napomenuti da su problem nacionalne strukture porote i s njime povezano jezično pitanje postojali i u drugim austrijskim pokrajinama koje su bile etnički heterogene strukture i u kojima je postojala prevlast jedne etničke skupine nad drugom (npr. odnos između stanovništva slovenske i njemačke jezične pripadnosti). Izloženi problemi mogli su se vrlo lako riješiti dosljednom primjenom zakonskih odredaba o sastavljanju porotničkih imenika i odabirom samo onih osoba koje su poznavale oba jezika, hrvatski i talijanski. No takvo rješenje nije pogodovalo Talijanima u Istri jer su, osim što su bili malobrojniji, u pravilu poznavali samo talijanski jezik. Stoga je sve do kraja primjene instituta porote u Istri kao odlučujući kriterij pri formiranju imenika porotnika bilo samo poznavanje talijanskog jezika.

Time se otvara pitanje zašto su središnje austrijske vlasti tolerirale nedosljednu primjenu inače pravnotehnički vrlo dobro oblikovanih zakona i diskriminatornu politiku Talijana prema većinskom hrvatskom stanovništvu. Odgovor leži u austrijskoj politici, koja je svoju vlast nastojala osigurati primjenom načela *divide et impera*. U sukobima između Hrvata i Talijana u Istri ona je „balansirala“, priklanjajući se onoj strani koja joj je u tom trenutku bila najoportunija. S jedne strane bezuvjetno podupiranje Talijana nije bilo politički oportuno za austrijsku vlast jer bi se time potpomagao talijanski iredentizam. S druge pak strane bezuvjetna podrška hrvatskom pučanstvu također nije bila prihvatljiva, i to zbog straha od jačanja slavenstva u južnom dijelu Monarhije.

Summary

ANALYSIS OF THE CASE LAW OF THE JURY COURT IN ROVINJ 1874-1918

The aim of this paper is to reconstruct and analyse the case law of the jury court in Istria in the period from 1874 to 1918. The author points out the specific features of adjudication by jury in Istria, with regard to the social, cultural, economic and political circumstances, which were primarily affected by its heterogenic ethnic structure. The paper also includes an analysis of some of the most interesting preserved information on cases heard before the jury in Rovinj. Based on an analysis of the case law, it is established that this period of jury adjudication in Istria was marked throughout by the political and economic domination of the Italian factor, which also affected the ethnic structure of the Istrian jury. The ethnic structure of the jury had a direct effect on its linguistic structure: the main problem of the composition of the jury was the lack of knowledge of the Croatian language, which was the language of the majority of the population, and thus also of the majority of defendants. This led to the absurd situation where the hearings before the jury were regularly conducted with the assistance of an interpreter, which brought into question the principle of oral hearing and of the immediacy of the trial procedure.

Keywords: Istria, jury court in Rovinj, case law, 1874-1918

Dunja Pastović, DSc,

Senior assistant lecturer at the Chair of Croatian History of Law and State at the Faculty of Law, University of Zagreb